

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2013

Petr Židov

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Petr Židov

Ašsko 1938-1948

Aš area 1938-1948

Praha 2013

vedoucí práce: PhDr. Luboš Velek, Ph.D.

Rád bych poděkoval panu PhDr. Lubošovi Velkovi, Ph.D. za cenné rady a odborný přístup ve vedení mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17. 7. 2013

podpis

Klíčová slova

Aš, Ašsko, Československo, Sudety, 2. světová válka, čeští Němci,

Abstrakt

České pohraničí si ve 20. století prošlo změnami, které jej ovlivnily v průběhu krátkého času více než za celá předchozí staletí. Při vzniku první Československé republiky (1918) byla velká část pohraničních území obydlena obyvateli německé národnosti, a to většinou už od středověku. V roce 1938 se toto území stalo součástí jiného státu – Hitlerovy Třetí říše. Po skončení druhé světové války došlo ve znovuzískaném pohraničí Československa k výměně většiny původního obyvatelstva za jiné – za novoosídlence. Cílem této bakalářské práce je zachytit dějinné události pohraničního města Aše a jeho okolí v letech, kdy se ve velice krátkém období odehrály události spojené s druhou světovou válkou, které měnily politické, hospodářské i sociální poměry v tomto regionu a tyto změny se spolupodílely na vývoji během následujících desítek let. Mezi hlavní prameny práce patří paměti zástupců dvou skupin obyvatel, a to původních českých Němců, kteří nemuseli odejít, i nově přistěhovaných Čechů z vnitrozemí.

Key Words

Aš, Aš region, Czechoslovakia, Sudetenland, 2. World War, Czech Germans,

Abstrakt

In the 20th century Czech border came through changes which influenced it in a very short time just as never in past centuries. During the formation of the First Czechoslovakia Republic was the big part of peripheral area inhabited by people of German nationality even since the Middle Ages. In the second half of thirties devolved this area to Hitlers Third Reich. After the end of Second World War was the big part of original population changed for new population. The object of this bachelor thesis is to describe historical events of town Aš and its neighborhood which leads to political and social changes in this region and changed them for tens of years. Main sources of this work are memoirs of two groups of people: Germans who could stay and Czechs who moved in from inland.

Obsah:

Úvod	s. 8
1. Rok 1938	11
1.1 Obecní volby	14
1.2 Září 1938	16
1.3 Zvláštní území Ašsko	17
1.4 Mnichovská dohoda a její následky	18
2. Období 1938-1945 v Sudetech	20
2.1 Říšská župa Sudety a její správní ustanovení, rozloha a obyvatelstvo	21
2.2 Hospodářství	24
2.3 Propaganda v župě	26
2.4 Proměny Sudet v letech 1939–1945 (dílčí shrnutí)	27
3. Léta období „Třetí“ republiky	29
3.1 Konec války v Ašském výběžku	29
3.2 Ztráta občanských práv a veškerého majetku	31
3.3 Odsun obyvatel německé národnosti	32
3.4 Němci, kteří mohli zůstat	36
4. Úvod do rozhovorů s pamětníky	39
4.1 Gertrud Moudrá	40
4.2 Hanuš Wunderlich	44
4.3 Ida Poláčková	48
4.4 Walter Fischer	51
4.5 Vlasta Hebrová	54
4.6 Milada Strnadová	57
5. Závěr	61
6. Použité prameny a literatura	64
7. Přílohy	67

Úvod

Dnes nejzápadnější výběžek České republiky se nacházel většinou vždy na hranicích přinejmenším dvou odlišných státních celků a tato jeho poloha ovlivňovala a v mnohém předurčovala jeho historický vývoj. Už od počátků kolonizace ve 13. století byla tato oblast různě udělována v léno příslušníkům říšské šlechty, aby se nakonec stala součástí českého království (poprvé za Přemysla Otakara II.). Ašsko bylo už od dob zmíněné kolonizace pohraničních a některých vnitrozemských oblastí českého státu obydleno převážně německy mluvícím obyvatelstvem a tento charakter mu zůstal až do konce druhé světové války, kdy došlo k hromadnému nucenému vystěhování tohoto obyvatelstva z československého území a k příchodu nových osídlenců, často i z jiných států východní Evropy (české a slovenské menšiny z Rumunska, Bulharska, Volyně atd.)

Město Aš společně s celým výběžkem (Ašsko) bylo od prosince roku 1918 pevnou součástí nově vzniklého Československa. Byla to relativně bohatá průmyslová oblast s převažující textilní výrobou. Nejzápadnější město Československa bylo téměř výhradně německé. Pouze 0,5 % populace bylo jiné než německé národnosti.¹ České obyvatelstvo tvořili téměř výhradně státní zaměstnanci a jejich rodinní příslušníci.

Tento region patřil k tehdy nejrozvinutějším průmyslovým oblastem západních Čech, žili zde také bohatí podnikatelé, kterým patřila většina textilních továren, a tedy pro ně pracovalo i mnoho zaměstnanců. V první polovině 30. let tak jako jinde v pohraničních oblastech obydlených německým obyvatelstvem, začalo být populární nové hnutí, které se ustanovilo v roce 1933 pod názvem *Sudetendeutsche Heimatsfront (SHF)*. Tato politická organizace začala být postupně podporována většinou německých obyvatel, v podstatě bez rozdílů sociálního postavení nebo politického směru. Program tohoto hnutí posléze strany vyhovoval v podstatě všem,

¹ CHROMEČ, Břetislav. *Místopisný slovník Československé republiky*. Praha 1929, s. XX.

jelikož se tvářilo jako strana,² která měla zastupovat především německá národnostní práva na území tehdejšího Československa.

V Aši již od roku 1925 začal vyučovat tehdy ještě vcelku neznámý Konrád Henlein (1898-1945).³ K jeho politické kariéře mu poměrně významně dopomohlo „turnerské hnutí“,⁴ ve kterém se začal aktivně angažovat začátkem 20. let. A právě v Aši založil v roce 1928 ústřední turnerskou školu, která vychovávala budoucí učitele z celého Československa. Aš se v této době stává místem, které i nadále zůstane těsně spjato s osobním životem Konráda Henleina, který tu bydlel a také se zde oženil. Konrád Henlein působil v tomto městě po celá 30. léta a pak i během druhé světové války. Tak začalo město díky této postavě hrát poměrně zajímavou roli v tehdejším sudetoněmeckém politickém životě.

V roce 1938 se situace v Československu výrazně mění. Ašský okres byl součástí Československa oficiálně do 30. září 1938, kdy byla podepsána Mnichovská dohoda, podle níž byly vybrané pohraniční oblasti během následujících dní předány Hitlerovskému Německu, ale neoficiálně jen do 21. září, kdy byl ašský výběžek obsazen sudetoněmeckým freikorpem.⁵ Jako jediný okres v Československu byl ve správě Němců o několik dní dříve než ostatní části pohraniční, které byly předány Německu až po podpisu Mnichovské dohody.

Po skončení druhé světové války došlo na Ašsku, stejně jako téměř v celém českém pohraničí k výměně obyvatelstva. Němci byli vyháněni a nuceně vystěhováváni ze svých staletých domovů na západ do poraženého Německa a nahrazováni jiným obyvatelstvem nejen české, ale i řady dalších národností. Město Aš se podařilo dosídlit z necelé poloviny, a tak se těsně po válce z téměř třicetitisícového města stalo městem desetitisícovým. Následně tak dochází k postupné degradaci tohoto regionu, který se z jednoho z nejrozvinutějších stal jedním z nejzaostalejších. Na začátku 50. let 20. století pak bylo celé Ašsko včleněno do tzv. zakázaného (hraničního) pásma se zvláštním režimem a tím se stal region ještě méně atraktivním.

² V roce 1935 byla SHF přejmenována na *Sudetendeutsche Partei* (SdP) aby mohla kandidovat v nadcházejících volbách do parlamentu.

³ GEBEL, Ralf. „*Heim ins Reich!*“. *Konrad Henlein und der Sudetenland (1938-1945)*. München 1999, s. 43.

⁴ Tělocvičné hnutí v německých státech, v meziválečném Československu s názvem *Deutscher Turnverband*, obdoba českého Sokola.

⁵ SdFK (Sudetendeutsches Freikorps).

Pro Ašsko se tedy nakonec jeho poloha stala spíše „osudovou“ a tento výběžek byl během několika desítek let značně zdevastován. Noví osídlenci neměli k této oblasti pochopitelně žádný vztah a také jim bylo celkem jedno, jak se zde zachází s kulturním bohatstvím. Výrazně se to podepsalo na tváři města, které od počátku 60. let trpí stále častějším vznikem velkých proluk mezi jednotlivými domy, takže Aš vypadala stále více jako těsně po válce zničené město. Paradoxní je, že po stavební stránce nebyla Aš téměř válkou dotčena. Podobně na tom byly i ostatní obce v ašském výběžku, které se vylidnily oproti předválečným poměrům ještě více.

Jisté změny k lepšímu přinesla až „sametová“ revoluce v listopadu 1989, kdy se opět mohly začít řešit věci, které byly totalitnímu komunistickému režimu téměř úplně cizí. Šlo především o problematiku hmotné i duchovní vykořeněnosti a devastace oblasti tohoto regionu, jež se bude normalizovat ještě mnoho desítek let, avšak už v jiné formě a s jiným výsledkem.

Právě proto jsem se rozhodl zaměřit svou pozornost na období let 1938–1948, kdy se během jednoho desetiletí odehrálo tolik událostí, které proměnily tvář této části naší země a na dlouhé desítky let předurčily její vývoj. V souvislosti s tím bude část této práce zasvěcena badatelské historické formě zvané orální historie (oral history). V rámci této metody jsem do výzkumu zapojil šest oslovených pamětníků. Jsou mezi nimi zastoupeni sudetští Němci, kteří u nás po válce mohli zůstat, i lidé, kteří se do Aše nastěhovali až po válce. Jejich vzpomínky snad přeci jen obohatily tuto práci a její dopad.

1. Rok 1938

Rok 1938 byl zlomový nejenom pro Československo. V tomto roce začíná nacistická okupace, či spíše připojení Rakouska (tzv. anšlus), které bylo 12. března přičleněno k německé říši. Veřejnosti začínalo být pomalu jasné, že další obětí by mohla být Československá republika, země, která poskytla azyl řadě německých uprchlíků. V Československu žila početná německá skupina, která začala stále více sympatizovat s Hitlerovským Německem a kde vztahy mezi majoritními Čechy a německou menšinou už od vzniku republiky nebyly úplně ideální. Spíše naopak. Už od rozpadu Rakousko-Uherska, v němž původně hrálo německy a maďarsky mluvící obyvatelstvo prim na úkor ostatních národů, kdy své výsadní postavení ztratilo, měly politické elity českých Němců separatistické tendence – pokusily se odtrhnout pohraniční území od nového Československa a připojit je Rakousku, které mělo být následně připojené k Německu.⁶⁷ Zhruba třímilionová menšina žila převážně v pohraničních oblastech a sousedila na celém západě, jihozápadě, severu a severovýchodě s Německem a na jihu s Rakouskem (po anšlusu pak již jen s Německou říší). Během 20. let, kdy se Československu začínalo hospodářsky dařit a konjunktura pronikala i do pohraničí, nespokojenost českých Němců na pár let utichla. Problémy nastaly po vypuknutí světové hospodářské krize, kdy především na vyspělé průmyslové státy dolehl klesající odbyt průmyslového a zemědělského zboží, snižování výroby a tím také stoupající nezaměstnanost.

Hospodářská krize dolehla na Československo, které bylo exportně silně orientováno. Bohužel více na oblasti českého pohraničí, které byly většinou etnicky německé.⁸ Zhoršuje se ekonomická situace těchto oblastí, které jsou nakonec postižené více než oblasti české.⁹ Jenom na Ašsku v době vrcholu krize bylo evidováno na 8000 nezaměstnaných.¹⁰ V celém pohraničí potom bylo bez práce na

⁶ V pohraničí byly vytvořeny těsně po vyhlášení ČSR čtyři separatistické provincie. *Deutschböhmen Sudetenland, Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren*.

⁷ PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha 2008, s. 314.

⁸ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetoněmecké otázky*. Praha 2005, s. 136.

⁹ Zde se nacházel jednak lehký spotřební průmysl, například hudební, sklářský nebo textilní, který byl ne exportu nejzávislejší, ale v některých oblastech i těžební a hutní.

¹⁰ VÍT, Jaroslav. *Ašsko, historicko-turistický průvodce č. 15*. Nakladatelství Českého lesa 2000, s. 21.

600 000 lidí.¹¹ I z tohoto důvodu se začaly ozývat hlasy kritizující nespravedlivou národnostní politiku na úkor německy mluvících občanů a nastala tím vhodná příležitost pro oživení starých problémů spojených s národnostními právy jednotlivých národů republiky. Nejvíce se ozývaly ty nejpočetnější - německé. Nastala příležitost, které se ujímá Konrád Henlein a již jako známá osobnost založil v roce 1933 Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu,¹² která měla zastupovat všechny občany německé národnosti na území Československa.

K. Henlein pocházel z dnešních Vratislavic nad Nisou (Maffersdorf) v severních Čechách nedaleko Liberce. Henlein ještě před tím, než narukoval jako voják do 1. světové války, vystudoval obchodní akademii v Jablonci nad Nisou. Po skončení války nastoupil do banky jako obyčejný úředník. Nikoho by tenkrát ani nenapadlo, že by se z řadového úředníka mohl za pár let stát vůdce velké většiny Němců žijících na území Československa. Strana, kterou založil, měla od počátku nacionálněsocialistický směr. Mnoho členů nové strany pocházelo z rozpuštěné DNSAP.¹³ Postupem času se stalo hlavním cílem odtržení pohraničí a přičlenění k německému státu. K tomu mu měli později pomoci sami němečtí nacisté, se kterými Henlein spolupracoval už od začátku založení.¹⁴

Do Aše nastoupil jako učitel tělesné výchovy na zdejší gymnázium. V Aši měl Henlein vše, co pro své záměry potřeboval. Bohaté německé podnikatele, kteří podporovali nacionalistickou propagandu a velké množství obyčejných lidí, kteří ho dobře znali, neboť tu působil jako učitel. Další výhodou byla zajisté bezprostřední hranice s Německem, která procházela opravdu velmi blízko města. Kronika města Aše nám podává velký výčet různých národnostně nebo politicky zaměřených masových manifestací, které se konaly v duchu národně-sociálním.

Kronika města uvádí, že Aš dlouho nežila žádnou takovou politickou událostí, jakou bylo připojení Rakouska k Německu. Dne 13. března, den po anšlusu, se na ašském hlavním náměstí sešlo na 8 000 lidí, většinou henleinovců. Proslov zde měl německý poslanec Richter z Ústí nad Labem, který promluvil v duchu oslavy připojení

¹¹ KÜPPER, René. *Karl Hermann Frank (1898-1946)*. Praha 2012, s. 49.

¹² německy *Sudetendeutsche Heimatfront*, později přejmenována na *Sudetendeutsche Partei*.

¹³ *Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei* byla německá nacionálněsocialisticky orientovaná strana rozpuštěná roku 1933.

¹⁴ ZIMMERMANN, Volker. *Němci v nacistickém státě*. Praha 2001, s. 39.

Rakouska k Německu. Následovaly různé hromadné akce jako například přeshraniční návštěvy Ašských bavorského Selbu nebo saského Bad Elsteru, kde byl promítán propagandistický film s názvem *Führer in Österreich*.¹⁵ Hned několik dní poté 27. března se uskutečnila další manifestace za účasti již 15 000 lidí, při kterém zavlála vlajka SdP z věže ašské radnice jako symbol moci SdP ve městě, kterou ale české četnictvo krátce poté opět sundalo.¹⁶

Další neméně zajímavou událostí byly uskutečněné dubnové volby v Německu pro říšské i rakouské Němce, kde mohly „vyjádřit“ svůj názor o připojení. Pro obyvatele se tato událost stala další příležitostí, jak ukázat své sympatie politice Adolfa Hitlera. Některá průčelí domů byla slavnostně vyzdobena a kromě říšských a rakouských Ašanů, kteří šli do pohraniční obce Wildenau vyjádřit svůj názor, i českoslovenští Němci využili volební neděle k návštěvě sousedního státu a přecházeli slavnostně hranice.¹⁷

Neskončilo to pouze u vlajek sudetoněmecké strany. 20. dubna, v den Hitlerových narozenin, poprvé v Aši zavlály také vlajky s hákovým křížem. Vedle státních československých zavlály i ty německé, které rozvinuli říští Němci na počest tohoto pro ně významného dne.¹⁸

Za několik dní následoval sjezd Sudetoněmecké strany v Karlových Varech, který se konal 23. a 24. dubna a kde byl vyhlášen tzv. Karlovarský program, memorandum, v němž byly v osmi bodech shrnuty požadavky československé vládě, které ale byly už předem projednány mezi Henleinem a Hitlerem. Jako celek měl být tento program pro vládu nepřijatelný. Henleinův proslov byl plný demagogických polopravd, naprostých lží a překrucování faktů.¹⁹ Jediným účelem toho programu bylo vyvíjení nátlaku na Československo a dávat mu takové požadavky, které budou znamenat jeho krizi.²⁰ Vláda nakonec tyto požadavky 5. září překvapivě přijala, ale to už Henleinovi nemohlo stačit. Pomalu ale jistě se připravovala půda pro Mnichovskou dohodu, jež nakonec přivedla Československou republiku k tak neblahému konci.

¹⁵ *Chronik der Stadt Asch 1895–1942*. Rehau 1993, s. 320.

¹⁶ Tamtéž, s. 322.

¹⁷ Tamtéž, s. 323.

¹⁸ Tamtéž, s. 324.

¹⁹ BRÜGEL, J. W. *Češi a Němci 1918–1938*. München 1967, s. 543.

²⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé*. Praha 2008, s. 339.

Pokud se vrátíme do jara 1938, tak největší hromadnou událostí této doby byl slavnostní průvod na oslavu narozenin Konráda Henleina 5. května. Do Aše se sjížděly vlaky přivázející návštěvníky z celého Chebska. Nakonec Aší procházel k domovu Konráda Henleina průvod 21 000 lidí. Celé město bylo slavnostně vyzdobeno a po setmění svítilo stovkami světel. Lidé také nadšeně provolávali *Sieg Heil*. Druhý den se do Aše sjeli také političtí představitelé SdP a další představitelé řady německých spolků, aby mohli osobně Konrádu Henleinovi poblahopřát.²¹ U této příležitosti je patrné, jaké sympatie již tehdy mělo zdejší obyvatelstvo ke svému sudetoněmeckému vůdci, jak byl populární.

Johann Wolfgang Brügel ve své práci *Češi a Němci* hodnotí tuto událost také jako zářný příklad toho, jaké SdP používala metody zastrašování. Ašští továrníci prý zavřeli své podniky, a jako jednoho muže odvedli své zaměstnance vzdát hold oslavenci. Ti, kteří se nechtěli podřídit, byli diskreditováni v listech SdP.²²

V následujícím měsíci dostávala čím dál vyhrcořenější politická situace rychlejší spád. Československé úřady dostaly zprávu, že Německo chystá po 22. květnu vyvolat v československém pohraničí rozsáhlé nepokoje a umožnit nástup německého wehrmachtu. Nato československá vláda rozhodně zareagovala vyhlášením mobilizace. Následně začaly opouštět Aš také rodiny českých úředníků, jak bylo i poznamenáno do městské kroniky.²³ Mobilizace proběhla velice rychle a spořádaně, vše se podařilo zvládnout bez větších problémů, až na jeden, kdy byli v Chebu zastřeleni dva členové sudetoněmecké strany, kteří chtěli přejet státní hranice.²⁴ Tato zpráva měla vyjít na první straně Ašských novin (Ascher Zeitung), ale byla československými úřady cenzurována.²⁵

1.1 Obecní volby

Dalším vítězstvím pro Sudetoněmeckou stranu se staly obecní volby, které byly po několikerém odkládání nakonec stanoveny na 22. a 29. květen a 12. Červen 1938.

²¹ *Chronik der Stadt Asch 1895-1942*, s. 327.

²² BRÜGEL, J. W. *Češi a Němci 1918–1938*, s. 554.

²³ *Chronik der Stadt Asch 1895-1942*, s. 331.

²⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé*, s. 340.

²⁵ *Chronik der Stadt Asch 1895-1942*, s. 331.

Jestliže Henleinova strana získala v roce 1935 celkových 67 % hlasů všech německých voličů, tentokrát jich získala plných 89 %.²⁶ Úspěch se dal očekávat. Od roku 1935 se pomalu začaly s touto stranou slučovat ostatní německé strany, jedinou opoziční stranou zůstala německá sociální demokracie (Deutsche socialdemokratische Arbeiterpartei), která měla už ale jenom okolo 10% německých voličů.²⁷ Vítězství strany bylo tedy drtivé.

V ašském okrese se volilo v celkem 10 obcích a to Hranicích (Rossbach), Pastvinách (Friedersreuth), Otově (Gottmansgrün), Doubravě (Grün), Polné (Hirschfeld), Lipé (Lindau), Novém Žďáru (Neubrand), Skalce (Steingrün), Krásné (Schönbach) a Verněřově (Wernersreuth). Sudetoněmecká strana zde dostala 81% všech hlasů,²⁸ tedy o něco méně než byl celkový úspěch sečtený ve všech německých okresech. Jak píše Zdeněk Kárník, jako celek se volby staly vrcholem Henleinovo popularity mezi německým obyvatelstvem, což platilo i pro Ašsko.²⁹

Zatímco se SdP tvářila jako strana, která chce přispět k německo-českému soužití, již v té době vzniknul plán s názvem *Grundplanung O. A.* I když je tento materiál nedatovaný a nepodepsaný, mohl vzniknout někdy v létě 1938. Jednalo se o plán, který neměl řešit pouze sudetoněmeckou otázku, ale vyřešit v podstatě celé Československo a navrácení stavu před rok 1806, tedy do doby, kdy ještě české země byly součástí Svaté říše římské národa německého. Tento dokument byl nalezen těsně po válce v Henleinově sídle v Aši.³⁰ Další důkaz, který potvrdil domněnky, že Henleinovi šlo později již o rozbití celého státu.

Velká Británie se posléze rozhodla do Československa vyslat nestranného pozorovatele, který měl pomoci současnou krizi vyřešit. Stal jím tak lord Walter Runciman s několika dalšími členy, kteří do Prahy dorazili dne 14. července 1938. Diplomaté zde setrvali téměř měsíc a půl, kdy cestovali po Československu mezi

²⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé*, s. 341.

²⁷ Tamtéž, s. 341.

²⁸ *Chronik der Stadt Asch 1895-1942*, s. 333.

²⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé*, s. 342.

³⁰ KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol. *Sudety pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002, s. 467.

jednotlivými zástupci obou znesvářených stran. Nakonec Angličané dospěli k tomu, že jiné východisko než podstoupení pohraničí Německu nebude možné.³¹

1.2 Září 1938

Nyní se zaměříme na závěrečnou etapu konce ještě úplného Československa, na září roku 1938. V tomto měsíci se německá agrese proti republice rychle stupňuje. Po štvavém výstupu Adolfa Hitlera v Norimberku 12. září, který se znova zasazoval o práva Němců v Československu, se v pohraničí spustila vlna demonstrací a násilných akcí, v nichž začínali henleinovci přepadávat státní úřady, rabovat a ničit neněmecké obchody a kdy také v některých případech začínalo pohraničí opouštět jak české obyvatelstvo, tak antifašističtí Němci.

Ve večerních hodinách po Hitlerově útočném projevu proti Československu v Norimberku demonstruje v Aši na 8 000 zfanatizovaných Němců. Všude jsou vyvěšovány nacistické prapory. Tímto dnem je zahájeno přepadávání českých státních úřadů i v ašském pohraničí. V celém městě se vyzpěvovalo a jásalo. Byly ničeny výlohy českých a židovských obchodů a dva lidé byli zraněni. Jeden policista, který projížděl na motorce a byl strhnut, a jeden německý komunista, který byl tak těžce zbit a bodnut, že musel být hospitalizován v nemocnici.³²

Po vlně nepokojů v pohraničí československá vláda vyhláší 13. října stanné právo. V sousedním Chebu vojsko a policie obsazují náměstí a posilují hlídky v ulicích. Nato ordneři přestěhují hlavní stan SdP do Aše.³³ Nakonec vláda SdP zakázala jakoukoliv činnost a snažila se rozpustit i její polovojenskou složku - ordnery.

Když členové Runcimanovy mise přijeli za Henleinem do Aše,³⁴ nenašli ho tam. Objevili zde jen prohlášení, kde se uvádí, že úloha delegace SdP vzhledem k událostem posledních 48 hodin skončila. Henlein utíká po zákazu strany do Německa, odkud nadále řídí situaci v československém pohraničí. 17. října Konrád

³¹ VYŠNÝ, Paul. *The Runciman Mission to Czechoslovakia, 1938 Prelud to Munich*. Basingstoke 2003. 320.

³² I. Poláčková: „Když začalo přicházet do tuhýho, to bylo v tom roce 1938, to tady každou chvíli běhaly skupinky mladých lidí a různě se projevovaly.“

³³ ŘEHKA, Josef. *Podzim trpkých plodů*. Cheb 1987, s. 102.

³⁴ BRÜGEL, J.W. *Češi a Němci*, s. 603.

Henlein vyzval na přímý Hitlerův rozkaz³⁵ k vytvoření Sudetoněmeckého dobrovolnického sboru, který se hned zformoval z nacistických utečenců z českého pohraničí. SdFK měl terorizovat pohraničí stálými ozbrojenými akcemi, jako je přepadávání pohraniční stráže i celých obcí. Kromě velkých materiálních škod padlo při těchto akcích henleinovcům za obětí i na 110 Čechů, na 2 000 jich bylo odvezeno do Německa, kde byli týdny drženi. U Aše je v noci 18. října přepaden celní úřad Neuhausen (Nové Domy), kdy byli zraněni dva strážníci. Novináři ze mnoha zemí nyní konali v Aši krátké návštěvy, aby mohli udělat krátké interview s Konrádem Henleinem nebo některým jeho spolupracovníkem.³⁶

1.3 Zvláštní území Ašsko

21. října začalo obsazování Ašského výběžku SdFK, přičemž byly státní úřady většinou již opuštěny. Ostatní českoslovenští zaměstnanci byli spolu s německými antifašisty uneseni a odvezeni do Německa, kde byli ještě po několik dnů drženi v zajetí.³⁷ Tuto událost nám může lépe objasnit příspěvek Heleny Hofbauerové, která odjela 4. září do Oberreuthu (Horní Paseky) za svým snoubencem Rudolfem Apfelthalerem, který byl dozorcem finanční stráže.³⁸

Město Aš a celý ašský okres se tak stal od 21. října v Československu zvláštním územím, které již nebylo kontrolované státními úřady, ale sudetoněmeckou stranou, která tak v podstatě Ašsko včlenila do Říše, již o devět dní dříve než ostatní sudetoněmecké oblasti. Ašská kronika uvádí, že Aš prožila svou historickou noc, kde začaly zvonit zvony, vyvěšovaly se vlajky s hákovým křížem a ulicemi táhly jásající a zpívající davy lidí, které také doplňovaly říští Němci, kteří přišli podívat z pohraničních obcí. Za zmínku jistě stojí další ze vzpomínek na tuto událost.³⁹

³⁵ KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol. *Sudety pod hákovým křížem*, s. 54.

³⁶ *Chronik der Stadt Asch 1895-1942*, s. 341.

³⁷ I. Poláčeková: „Nějaký střílení nebo nějaký větší šarvátka, to tady moc nebylo. Vím, že tady bylo hodně Čechů na úřadech, v celnici, na poště a ti potom museli jít z Aše pryč. To vím, protože jsem měla kamarádku a ta bydlela kousek od hranic u Neuhausen a ona tenkrát říkala, že je přímo v noci vystěhovali se vším všudy pryč. To byla moje česká kamarádka ze školy.“

³⁸ Příloha č. 1.

³⁹ Příloha č. 2.

1.4 Mnichovská dohoda a její následky

Po stále neúspěšných pokusech o vyrovnání jak ze strany Československa, tak ze strany Anglie a Francie, se nakonec 29. září pod záštitou italského fašistického vůdce Benita Mussoliniho sešli v Mnichově představitelé čtyř evropských mocností. Francie s jejím ministrem zahraničí Eduardem Daladierem, Velké Británie a jejího ministerského předsedy Nevilla Chamberleina a německého nacistického vůdce Adolfa Hitlera. Ti se nakonec rozhodli podstoupit československé území jinému státu v podstatě ve formě ultimáta. Českoslovenští zástupci na konferenci nebyli vpuštěni a následně si jen vyslechli konečný verdikt.

Podstoupené oblasti byly o dost větší, než jaké původně Hitler od Československa chtěl. První návrh padl 15. září v jeho alpském sídle Berchtesgaden, kde navrhoval přičlenit oblasti pouze s německou většinou. 22. září již při druhé schůzce s Nevillem Chamberleinem předložil mnohem větší územní požadavky.⁴⁰ Důležitým faktem bylo sčítání lidu. Hitler požadoval, aby bylo bráno v potaz sčítání obyvatelstva z roku 1910, Československo navrhovalo sčítání z roku 1930. Nakonec se přihlédlo ke sčítání z roku 1910, kdy se sčítání provádělo podle obcovací řeči a ne rodného jazyka. V té době byl podíl němčiny o mnoho větší než v roce 1930. Tak se dostaly do zabraného území i oblasti, kde měly převahu Češi. Těch následně zůstalo v Sudetech na 800 000. Následně po zabrání začalo ve větší míře opouštět pohraničí obyvatelstvo české, slovenské, židovské, polské, rusínské a maďarské národnosti a němečtí antifašisté. Celkem jich bylo zaevidováno 171 404.⁴¹ Československo celkově neztratilo jen oblasti obydlené Němci, ale také o větší část Těšínska a jižní oblasti Slovenska (viz níže). Pro Československo a následně i pro Evropu znamenala Mnichovská dohoda konec Versailleského uspořádání, který měl zajistit Evropě mír.⁴²

Československo ztratilo velkou část svého území, české země pak především pohraniční oblasti. Z více jak deseti a půl milionu obyvatel českých zemí jich žilo na odstoupeném pohraničí okolo 3 500 000 lidí. Odstoupené oblasti měly být

⁴⁰ TESAŘ, Jan. *Mnichovský komplex. Jeho příčiny a důsledky*. Praha 2000, s. 167.

⁴¹ KURAL, Václav, RADVANSKÝ, Zdeněk a kol. *Sudety pod hákovým křížem*, s. 64.

⁴² ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Mnichovská dohoda 1938*. Šenov u Ostravy 1999, s. 16.

obsazovány už od 1. října, kdy se mělo začít s Ašskem a Chebskem⁴³ a následně pokračovat až do 10. října, kdy mělo být obsazování dokončeno. Hitler tak nakonec dosáhl všeho, čeho chtěl, bez toho aniž by musel vojensky nějak zasahovat a ještě s požehnáním ostatních evropských mocností. Sudetští Němci tak v Aši následně přivítali dva své vůdce, Konráda Henleina a o den později Adolfa Hitlera.

Henlein se po útěku do Německa 2. října vrací do nových říšskoněmeckých Sudet jako vítěz. V Ašské kronice je uvedeno, že Konrád Henlein v 16 hodin dorazil do Aše jako již jmenovaný říšský komisař pro sudetoněmecké oblasti a byl zde uvítán starostou Gustavem Geipelem a okresním vedoucím Otto Ritterem. Ulice byly zaplněny velkým množstvím lidí, kteří přišli pozdravit svého vůdce.⁴⁴

Aš žila v noci na 3. října 1938 přípravami na příjezd německého vůdce Adolfa Hitlera a výzdobou města. Uvádí se, že uspořádání k přijetí vůdce a říšského kancléře v pondělí 3.10 trvalo do hluboké noci. Hitler dorazil ke státní hranici již s bývalým Československem tři čtvrtě hodiny před pravým polednem. Ašsko a město Aš se tak stalo prvním sudetoněmeckým územím, které Adolf Hitler navštívil. Ašské ulice už od hranic lemovaly davy lidí, kteří se přišli osobně podívat na člověka, který je “navrátil” zpět do vlasti. Dva účastníci rozhovorů z řad sudetských Němců si tuto událost udrželi v paměti.⁴⁵ Adolf Hitler dorazil na ašské hlavní náměstí (Konrad-Henleinplatz), kde z vozu vystoupil a byl následně seznamován s místními vedoucími různých rezortů. Poté se odebral se svou kolonou směrem na Cheb.⁴⁶

⁴³ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé*, s. 371.

⁴⁴ *Chronik der Stadt Asch 1898-1942*, s. 344.

⁴⁵ **W. Fischer:** „Já sem osobně Hitlera viděl. To sem stál v horní části Hlavní ulice, když projížděl Aší. To bylo první město zabraných Sudet.“

H. Wunderlich: „To jsme byly se školou se na něj povinně podívat. Celá Hlavní ulice od shora nahoru byla zaplněná lidmi. Vlastně ani nevím, jestli jsem ho zahlédl.“

⁴⁶ Tamtéž, s. 346.

2. Období 1938–1945 v Sudetech

Po rozhodnutí čtyř velmocí na konferenci v Mnichově z 29. na 30. září 1938 bylo Československo donuceno, jak jsme již zmínili, postoupit Německu téměř celé pohraničí českých zemí. Z tohoto území se nestala pouze nová říšská župa *Sudety* (Sudetengau), některé části československého území byly anektovány také Polskem a Maďarskem (tzv. Vídeňská arbitráž ze dne 2. 11. 1938), které využily stavu oslabení Československa a po vzoru Německa zabraly území, o která již dříve usilovaly. Polsko tak získalo větší část českého dílu Těšínska, o které po konci první světové války bojovalo s nově vzniklým Československem, a Maďarsko anektovalo jih Slovenska, kde žila velká část obyvatelstva maďarské národnosti a jižní část Podkarpatské Rusi, kde také žila převážná většina Maďarů. Některé oblasti na jihu Čech byly připojeny k již existující říšské župě *Bavorsko* (Bayern) a některé části jižní Moravy byly přičleněny k rakouským župám *Horní* a *Dolní Dunaj* (Ober a Nieder Donau).⁴⁷ Tato území byla od severních částí osídlených českými a moravskými Němci oddělena českojazyčným vnitrozemím, tak že nebylo možné vytvořit jeden správní celek, který by zahrnoval všechna německojazyčná území. Také říšská župa *Sudety* byla rozdělena na větší severozápadní část a menší východní. Původní Československo tak ztratilo podstatnou část svého území (cca 38%) s téměř celým pásmem pohraničních opevnění a důležitými průmyslovými a dopravními centry.⁴⁸ Odstoupená území nebyla jen výhradně obydlená německým obyvatelstvem, jak bylo na samém počátku zamýšleno, ale také oblasti s obyvatelstvem českým. Do cizího státu se tak najednou dostalo několik set tisíc obyvatel české národnosti. Pro Československo odstoupení těchto oblastí mělo nedozírné následky jak v hospodářské a populační rovině, tak v oblasti infrastruktury i obrany. České země po staletí tvořily poměrně organický celek, jehož tradiční vazby byly najednou násilně přetrhány. Pro bývalé československé Němce nastalo nové období, ve kterém strávili bezmála sedm let, z toho šest válečných. Nakonec jim toto období dějin nepřineslo mnoho dobrého, snad kromě prvotního nadšení z vytouženého připojení k Velkoněmecké říši.

⁴⁷ KURAL, Václav, RADVANSKÝ, Zdeněk a kol. *Sudety pod hákovým křížem*, s. 71.

⁴⁸ Tamtéž, s. 71.

2.1 Říšská župa Sudety a její správní ustanovení, rozloha a obyvatelstvo

V Mnichovské dohodě bylo specifikováno, jakým způsobem a za jak dlouho mají Němci nově nabitě oblasti přejít pod říšskou zprávu. Již 1. října, tedy den po podpisu zmíněné dohody, mělo začít obsazování v té chvíli již bývalého československého pohraničí německým wehrmachtem. Celá akce byla naplánována do šesti etap, přičemž celé sudetoněmecké území mělo být převzato do 10. října 1938. Plán byl také dodržen.⁴⁹ Prvních dvacet dní (od 1. do 20. října 1938) měla vykonávat a zajišťovat pořádek vojenská zpráva. Po jejím ukončení převzala moc do rukou opět správa civilní. Hlavním představitelem této civilní správy se stal dle Hitlerova výnosu Konrad Henlein, který byl také krátce poté jmenován župním vedoucím NSDAP, jež se přetransformovala z SdP.⁵⁰

Říšská župa Sudety byla správně rozdělena do třech správních obvodů tzv. *Regierungsbezirke*. První správní obvod Cheb (*Regierungsbezirk Eger*) se sídlem vládního prezidenta v Karlových Varech se rozprostíral na severozápadě Čech v jižní oblasti Krušných hor. Do tohoto obvodu spadal také ašský okres. Dalším správním obvodem a také jeho hlavním správním městem bylo Ústí nad Labem (*Regierungsbezirk Aussig an der Elbe*), který se nacházel v uhelném revíru podkrušnohorské oblasti a táhl se přes celé severní Čechy až po Broumovský výběžek. Posledním ustanoveným správním obvodem, byl obvod na severu Moravy a části Slezska se sídlem v Opavě (*Regierungsbezirk Troppau*). Tato oblast byla zcela oddělena od ostatních sudetoněmeckých oblastí českým územím. Vyjmenované správní oblasti měly každá svého vládního prezidenta (*Regierungspräsident*). Hlavním městem nové župy se stal Liberec (*Reichenberg*), který byl ze sudetoněmeckých měst největší. Dále se menší správní obvody dělily na venkovské okresy tzv. *Landkreise*, které měly stejný rozsah jako bývalé československé okresy.

⁴⁹ První čtyři pásma byla nesporná území, o kterých už bylo definitivně rozhodnuto, páté pásmo se týkalo sporných území, která měla být ještě upřesněna a šesté pásmo byla dodatečně zabraná území do 20. listopadu 1938.

⁵⁰ ZIMMERMANN, Volker. *Němci v nacistickém státě*, s. 106.

Tato nová říšská správní jednotka se tedy rozkládala od Chodska na Šumavě směrem na sever a končila až za Novým Jičínem na Moravě. Nejednalo se o jednotný geografický celek, ale území, jež bylo na několika místech odděleno českými oblastmi.⁵¹ Na tomto území zůstala například města, jako např. Ústí nad Labem, Karlovy Vary, Liberec, Opava, Most, Cheb, Jablonec nad Nisou nebo Děčín a jejich odtržením se především přerušily ekonomické a infrastrukturní vazby, které tyto oblasti s českým vnitrozemím vždy měly. Celé toto území Sudetské župy měřilo 22 608 km². Většinou se jednalo o hornaté kraje až na malé výjimky například v okolí Litoměřic, Žatce, Opavska nebo Osoblažska, kde převažovaly nížiny. Velká část sídel měla průmyslový charakter, pouze ve vládním kraji Opava převládalo zemědělství nad průmyslovou výrobou.

Říšská župa Sudety měla podle sčítání lidu k (květen 1939) 2 947 187 obyvatel.⁵² Převážná většina obyvatelstva v odtrženém pohraničí byla německé národnosti. V Sudetech samozřejmě nebydleli pouze Němci, ale jak bylo řečeno též výrazná česká menšina, která čítala v době před zabráním téměř 580 000 osob.⁵³ Žili zde také Židé, kteří tím, že se ocitli přímo na říšském území, začali být vystavováni aplikaci německých rasových zákonů. Již před zabráním začala opouštět část českého, židovského a německého antifašistického obyvatelstva pohraničí. Po okupaci se tento počet ještě zvýšil, odhadem odešlo (do konce roku 1938) asi 160 000 obyvatel ze zabraného území.⁵⁴ České obyvatelstvo, které zůstalo v Sudetech, mohlo přijmout německé říšské občanství nebo si ponechat československé. Ti, co si ponechali původní občanství, byli poté leckdy různými způsoby diskriminováni.⁵⁵ Obyvatelstvo židovské národnosti na tom bylo o poznání hůře. Pokud Židé nestačili z pohraničí uniknout, byli v průběhu následujících let nacisty shromažďováni do ghett a posíláni do koncentračních táborů. Ašská kronika například uvádí, že zhruba v půli listopadu je již ašský okres bez židovského obyvatelstva (*judenfrei*), protože

⁵¹ Západní a východní část sudetoněmeckého území byly odděleny českým územím ve východních Čechách u Náchoda a v oblasti Orlických hor.

⁵² KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol. *Sudety pod hákovým křížem*, s. 71.

⁵³ K roku 1939 byl odhadován počet Čechů na území říšské župy Sudety na 300 000. Tamtéž, s. 71.

⁵⁴ MACEK, Jaroslav. *Uprchlíci z pohraničí v roce 1938. In: Češi a Němci-historická tabu*, Praha 1995, s. 135.

⁵⁵ 20. listopadu 1939 byla v Berlíně mezi ČSR a Říší dohodnuta tzv. smlouva o státní příslušnosti a o obci, kdy se mohou českoslovenští občané zažádat o státní říšské občanství. Ti, kteří mohli získat občanství, byli manželští partneři a jejich potomci. Jinak bylo stanoveno, že ti kteří chtějí získat říšskou příslušnost, musejí být narození na sudetském území před 1. lednem 1910.

se 14 židovských rodin odstěhovalo do vnitrozemí Čech.⁵⁶ V publikaci se samozřejmě neuvádí, za jakých okolností se tyto rodiny musely odstěhovat. Z března roku 1939 se dále v kronice uvádí, že ze 44 426 obyvatel okresu Aš je ještě 38 Čechů, z toho 24 přímo ve městě Aš.⁵⁷ (Ze sčítání obyvatelstva z roku 1930 bylo evidováno 590 Čechoslováků na území okresu Aš a z toho 290 v Aši).⁵⁸

V období let 1938–1945 je rovněž zajímavé sledovat pohyby obyvatelstva ovlivněné politickými okolnostmi. Již před Mnichovskou dohodou začala opouštět část obyvatelstva pohraničí, ať už to byli Češi, Němci či Židé, kteří se stahovali z německých měst před rostoucí větší hrozbou ze strany německé agrese, ale odcházeli také čeští Němci do Německa, kde se ve velkých počtech přihlašovali do sudetoněmeckého *Freikorpsu*. Po okupaci pohraničí nastala další vlna stěhování do vnitrozemí, tentokrát již ve větším měřítku. Odhadovaný počet uprchlíků do českého vnitrozemí všech národností byl, jak jsme již uvedli, 171 404.⁵⁹ Řada Němců se odstěhovala po odtržení Sudet do „staré říše“, například kvůli pracovním možnostem. Na druhou stranu do Sudet přicházelo mnoho říšských Němců, především za prací (státní správa, doprava, pošta apod.). Byli sem již také posíláni lidé, kteří buď byli válečnými zajatci (například Poláci, Ukrajinci Rusové), nebo české obyvatelstvo z protektorátu, a to především z pracovních důvodů. Na sudetské Němce, stejně jako Čechy, kteří přijali říšské občanství (až na výjimky) se také vztahovala branná povinnost, tj. služba ve wehrmachtu. Během války však docházelo ke stále větším ztrátám obyvatelstva způsobeným odvody sudetoněmeckých mužů na frontu. V Aši došlo postupně k narukování až 50 % ašských mužů.⁶⁰ Mnoho z nich samozřejmě na frontě přišlo o život a již se nikdy ke svým rodinám nevrátili, či se vraceli s trvalým poškozením zdraví, často práceneschopní.⁶¹ Ke konci války začalo přicházet do Sudet obyvatelstvo

⁵⁶ *Chronik der Stadt Asch 1895-1942*, s. 350.

⁵⁷ Tamtéž, s. 364.

⁵⁸ *Statistický lexikon obcí v republice Československé*. Praha 1934.

⁵⁹ KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol. *Sudety pod hákovým křížem*, s. 64.

⁶⁰ KRÁTKÝ, Jiří, VRBATA, Milan. *Aš v zrcadle času*. Aš 2005, s. 34.

⁶¹ **Hanuš Wunderlich**: „Padli nám příbuzní, tety jediný syn, za půl roku její manžel, ten byl v Rumunsku. Teta z toho byla špatná, byl to její jediný syn a potom za půl roku její manžel. Ke konci války musel můj bratranec narukovat do války a už se nevrátil. Naveleli ho do protiletadlové obrany. Jeho tatínek taky padl ve válce. Můj tatínek byl chvíli v americkém zajetí a po válce se z Německa už nevrátil a zůstal tam.“

z bombardovaných německých měst v říši (tzv. národní hosté)⁶² a Němci, kteří utíkali před postupující Rudou armádou z východních oblastí.

2.2 Hospodářství

Održené pohraničí bylo po celou existenci českého státu jeho nedílnou součástí i po stránce hospodářské, díky násilnému zpřetrhání těchto vazeb došlo k nemalým komplikacím. Pro zbytkové Česko-Slovensko byla samozřejmě největší ranou ztráta velké průmyslové základny, která se zde nacházela. Okrajové části severu a severozápadu českých zemí byly kolébkou průmyslové revoluce už za Rakouského císařství. Nacházel se tu z velké části průmysl lehký, který byl závislý z velké míry na exportu, často do zámoří, dále průmysl těžební a zpracovatelský. Z tohoto důvodu byly v době světové hospodářské krize tyto oblasti postiženy z celého Československa asi nejvíce, právě díky poklesu poptávky ze zahraničí. I toto podpořilo rostoucí nespokojenost místního německého obyvatelstva.⁶³ Nejsilnějším průmyslovým odvětvím, pokud budeme hovořit o lehkém průmyslu, byla v pohraničí textilní výroba, která byl příznačná pro Ašsko, Liberecko nebo Frýdlantsko. Dalším důležitým odvětvím bylo sklářství, které bylo zastoupené například na Novoborsku, Karlovarsku, v podhorských oblastech, kde byl dostatek materiálu potřebného pro toto odvětví (dřevo, sklářské písky). Dále zde byla soustředěna výroba hraček a hudebních nástrojů, které se vyráběly v Krušných horách ve městech Luby (Schönbach) a Kraslice (Graslitz). Dalším významným odvětvím byl průmysl papírenský díky bohatým zdrojům dřeva v celém pohraničí, např. Česká Kamenice (Böhmisch Kamnitz). Těžký a těžební průmysl zde byl zastoupen hlavně těžbou hnědého uhlí na Mostecku a Sokolovsku a kaolínu na Karlovarsku. V těchto odvětvích také pracovalo v Sudetech nejvíce lidí české národnosti. V podhorských a horských oblastech Sudet se příliš nevedlo zemědělství kvůli málo úrodné půdě a vyšším srážkovým průměrům, pěstovalo se především žito, ječmen, brambory, len. Tyto oblasti tak byly hlavně závislé na úrodném vnitrozemí českých zemí. Po odtržení Sudet tak dochází na krátkou dobu i k nedostatku některých potravin.

⁶² **Walter Fischer:** „Za války do Aše přicházeli pořád noví lidé z německých měst, jak bombardovali Dortmund, Berlín apod. tak ti sem všichni utíkali, protože tu byl klid a byli jsme z Říše.“

⁶³ ZIMMERMANN, Volker. *Němci v nacistickém státě*, s. 38.

Po začlenění sudetského hospodářství do ekonomiky Třetí říše byla od německého obyvatelstva očekávána konjunktura a zvýšení pracovních příležitostí, jak to bylo možné vidět již několik let v Německu (byť se z velké části jednalo o nástroj propagandy a německé hospodářství bylo výrazně zadlužené a na hranicích svých fiskálních možností). Bylo to dáno například rozsáhlou výstavbou dálnic, pro které bylo potřeba velkého množství fyzicky pracujících lidí.⁶⁴ Neméně výrazným faktorem byla také stále vzrůstající zbrojní výroba, kterou se Německo připravovalo na začátek války. Krátce po zabrání se skutečně nezaměstnanost v Sudetech snížila díky zapojení průmyslové výroby do hospodářství Německa a také odlivu části obyvatelstva do říše.⁶⁵ Toto období však netrvalo dlouho. Ašský okres byl jako jeden z prvních, který se, jak informovaly *Leitmeritzer Zeitung* (Litoměřické noviny) ze dne 10. 3. 1939, zbavil nezaměstnanosti.⁶⁶ Čím dál více se musel sudetský průmysl orientovat pro potřeby německé armády a tak byl jeho přínos pro rozvoj Sudet čím dál menší, řada tradičních průmyslových odvětví se dramaticky omezovala (sklářství, výroba keramiky).⁶⁷ Velká část práce schopného obyvatelstva musela také začít pracovat ve zbrojním průmyslu, který začalo Německo umísťovat do Sudet, které ze strategických důvodů byly bezpečnější (včetně podzemních továren s příslušnými pracovními tábory).⁶⁸ Jako dobrý ukazatel ekonomické prosperity může sloužit počet novostaveb, které vznikly v jednotlivých letech. Ke konci roku 1938 je uvedeno, že se v Aši postavilo 66 nových staveb, o celých 40% více než předminulý rok.⁶⁹ Již v roce 1940 se ale výstavba zastavila zcela.⁷⁰

Důležitou pracovní silou se v Sudetech stali také váleční zajatci a lidé posílání do Sudet z protektorátu. Do Aše např. přijela první pracovní „pomoc“ českých dělníků z protektorátu již v roce 1939.⁷¹ Jiní totálně nasazení pracovníci byli posíláni do staré

⁶⁴Také na území sudetské župy byla započata stavba dálnice z Bavorska přes Cheb, Karlovy Vary směrem na Liberec, nikdy však dokončena nebyla. Velmi pokročila stavba tzv. Hitlerovy dálnice z Vratislavy do Vídně. Většina stavby se ale nalézala na území protektorátu, na území Sudet se jednalo jen o práce malého rozsahu (pod Moravskou Třebovou).

⁶⁵**Walter Fischer:** „Když Hitler zabral Ašsko, hodně lidí tady nemělo práci. Dělník vydělal 250 Kč za první republiky. Za 14 dní tady měli všichni práci. Tady nebyl snad ani jeden nezaměstnaný, to bylo skoro jak za komunistů. Práci museli mít všichni.“

⁶⁶ZIMMERMANN, Volker. *Němci v nacistickém státě*, s. 181.

⁶⁷KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol. *Sudety pod hákovým křížem*, s. 209-210.

⁶⁸Tamtéž, s. 212.

⁶⁹*Chronik der Stadt Asch 1895-1942*, s. 354.

⁷⁰KRÁTKÝ, Jiří, VRBATA, Milan. *Aš v zrcadle času*. Aš 2005, s. 34.

⁷¹Tamtéž, s. 34.

říše a ke konci války, když byla ve větší míře bombardována německá města, pak byli zase přemísťováni do měst v Sudetech.⁷²

2.3 Propaganda v župě

Velkou úlohu a nezastupitelnou roli má pro totalitní režimy vždy propaganda. Adolf Hitler si dobře uvědomoval, že tímto nástrojem může ovlivňovat velké masy obyvatelstva a působit na jejich myšlení a utváření názorů na okolní svět. Za tímto účelem proto bylo v Německu dokonce zřízeno samostatné ministerstvo pro lidovou osvětu a propagandu (*Das Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*) pod vedením Josepha Goebbelse. Pod tuto instituci spadalo téměř vše, co mělo něco společného s kulturou nebo uměním, tedy s oblastmi, které měly německý národ bavit či kulturně vzdělávat. 19. října 1938, tedy následně po připojení pohraničí k Říši byl přijat i v sudetské župě říšský kulturní zákon, kdy na veškerou kulturní činnost měla začít dohlížet Říšská kulturní komora. Jednotlivá kulturní odvětví, jako je hudba, divadlo, výtvarné umění, film, rozhlas, tisk a literární činnost byla pod řízeným dohledem státu. Kultura od této chvíle měla především sloužit propagandě nacistického režimu. Tak jako v celé sudetské župě, i v Aši se kultura těmto požadavkům podřídila. Byla pořádána různá filmová promítání, například dokumentů z válečných front (německý voják zde byl vždycky líčen jako neohrožený bojovník a hrdina) uskutečňovaly se koncerty populárních umělců, knihovny byly systematicky doplňovány upřednostňovanými autory a také se při různých příležitostech pořádaly na veřejném prostranství oddílové přehlídky NSDAP, které ukazovaly a dodávaly lidem pocit nezdolatelné síly nacistického režimu.⁷³ V Aši byly vydávány dva stranické deníky *Volksruf* a *Ascher Zeitung*, z nichž druhý jmenovaný dostal status úředního okresního sdělovacího prostředku.⁷⁴

⁷² **Vlasta Hebrová:** „Dostala jsem povolání na pracovní úřad, kde jsem se dozvěděla, že pojedu na práce do Německa. Byly jsme asi poslední ročník, který se na práce dostal. Dostala jsem se do Drážďan. To byla továrna, kde se dělaly šicí stroje, a za války světlomety. Světla, která hledala po obloze nepřátelská letadla, která shazovala bomby na města. Pracovala jsem na směny asi 12 hodin denně. Protože Drážďany byly hodně bombardovaný, tak takových 300 lidí dostalo přemístění, do továrny v Semilech, kde jsme dělaly stejnou práci.“

⁷³ Ašská kronika v roce 1938 uvádí 48 856 knižních výtisků, z nichž kniha Adolfa Hitlera *Mein Kampf* byla jenom za poslední tři měsíce koncem roku 68krát vypůjčena. *Chronik der Stadt Asch 1895-1942*, s. 358.

⁷⁴ *Chronik der Stadt Asch 1895-1942*, s. 361.

2.4 Proměny Sudet v letech 1939–1945 (dílčí shrnutí)

Sudetští Němci strávili ve „staré“ říši téměř sedm dlouhých let, které byly především válečné. Je dobré si uvědomit, co čeští a moravští Němci od připojení očekávali a jakým způsobem byly jejich tužby a přání naplněny. Třicátá léta 20. stol. byla i v Československu obdobím hospodářské krize (především léta 1931–35), která bohužel na pohraniční oblasti působila mnohem větší silou, než tomu bylo v českém vnitrozemí. Tato situace značně napomohla k tomu, že se velká část německého obyvatelstva postupně přikláněla k představě lepší budoucnosti ve spojení s Německem, které po příchodu Adolfa Hitlera k moci zažívalo hospodářskou konjunkturu. Podobný vývoj se očekával také v sudetské oblasti. V prvních měsících po připojení se opravdu významným způsobem nezaměstnanost snížila a lidé tak získali pocit, že se vše ubírá cestou, jaká jim byla slíbena a jakou očekávali. To byl ale jeden z mála faktorů, které bylo možno označit za pozitivní. Jak již bylo řečeno, bývalé československé pohraniční oblasti měly pro německé hospodářství velký význam jako surovinová základna a oblast rozvinutého strojírenského a těžebního průmyslu, který byl pro válečnou výrobu nepostradatelný, byť československé zbrojařské firmy v pohraničí nesídlily. Na samo obyvatelstvo a na zlepšování jeho životních podmínek již takový zřetel brán nebyl. Největším a nejvýznamnějším odvětvím, v němž sudetští Němci především pracovali, byl právě spotřební průmysl, který ale v rámci následného válečného hospodářství už tak podporován nebyl. Mnoho podniků mělo zastaralou výrobu, ale s investicemi do zastaralého technického vybavení se nepočítalo, což by v mírovém hospodářství znamenalo sníženou konkurenceschopnost a postupný zánik mnoha malých a středně velkých firem. Ač mnoho lidí dostalo možnost pracovat, ceny výrobků se v poměru ke mzdám neúměrně zvyšovaly. V této situaci klesala životní úroveň především lidem ze slabších sociálních vrstev. Prioritním cílem v Sudetech byla po 1. 9. 1939 především výroba válečná. Pro místní obyvatelstvo, až na určité výjimky, situace celkově už tak příznivá a prospěšná nebyla.

Jako pro velkou většinu německého obyvatelstva ve „staré“ říši i v Sudetech přinesla válka pouze mnoho lidského utrpení a velkých materiálních škod, které se jen špatně vyčíslují. V této době je také možné spatřovat hlavní příčinu přístupu k

poválečnému uspořádání Československa a budoucnosti německé menšiny v jeho rámci či, jak se následně ukáže především, mimo něj. Byl tak paradoxně započat proces celkové regrese většiny pohraničních oblastí českých zemí, který pokračoval v mnoha směrech i v době poválečné a z něž se do dnešních dnů tyto oblasti často ne zcela vzpamatovaly.

3. Léta v období „Třetí“ republiky

3.1 Konec války v Ašském výběžku

Po šesti dlouhých letech dospěla na jaře v roce 1945 válka ke konci. Československo mělo být postupně osvobozováno z východu Rudou armádou, která na československé území vstoupila počátkem dubna 1945 na východním Slovensku (pokud nebereme v potaz území bývalé Podkarpatské Rusi) a od západu americkou armádou, která došla v Německu k dohodnuté linii na řece Labi a dále postupovala směrem na jih do Bavorska, Rakouska a Čech. Zatímco byl sovětskými vojsky dobýván Berlín, spojenecká vojska se blížila přes zničené Německo k původním československým předmnichovským hranicím, které ještě stále byly v rukou německých nacistů. Prvním územím, na které vstoupila americká vojska, byl Ašský výběžek. Dne 18. dubna se III. Americká armáda generála Pattona objevila před městem Hranice (Rossbach). O dva dny později již vojsko stálo před Aší.⁷⁵

Město Aš se rozhodnutím nacistických pohlavářů z vedení města a okresu mělo stát opěrným bodem, který měl vzdorovat a do posledních sil se před Američany bránit. Dne 20. dubna vyšlo v ašských novinách prohlášení, ve kterém je představiteli města obyvatelstvo vyzváno, aby se připravilo na možné boje přímo ve městě a aby klidným a rozvážným chováním podpořilo vedení boje.⁷⁶ Ten den se ale nikdo neodvážil vyjít na ulici, většina obyvatel čekala ve sklepech svých domů. Vedení města v čele se starostou bylo toho názoru, aby město bylo vydáno bez bojů a ztrát na lidských životech. Jiného mínění byl ale vedoucí boje německý podplukovník Weiner, který vyžadoval, aby se město bránilo až do konce.⁷⁷

V odpoledních hodinách byl vyslán americkým velitelem do města prostředník, který měl vyřídit místnímu vedení, aby předalo město bez boje, jinak že město nechá bombardovat děly, a pokud to bude nutné také letadly, dokud ho neobsadí.⁷⁸ Po

⁷⁵ Příloha č. 3.

⁷⁶ *Ascher Zeitung* 20. 4. 1945. Převzato z *Aš 1918 – 1948*, Aš 2006. s. 74.

⁷⁷ *Ascher Rundbrief*, č. 19, 1949. Převzato z *Aš 1918 – 1948*, Aš 2006. s. 76.

⁷⁸ Tamtéž, s. 76.

delším vyjednávání bylo nakonec přece jen s úlevou jak zástupců města, tak ašských průmyslníků rozhodnuto, že se město vydá dobrovolně. Okolo sedmé hodiny večerní již bylo město obsazeno americkým vojskem.⁷⁹ Aš byla tedy prvním velkým československým městem, jež bylo osvobozeno od německých okupantů. Bylo to zároveň také město, kde žila naprostá většina obyvatel německé národnosti. S tím ale Američané nepočítali, proto byli velice překvapeni, když na české půdě nenarazili skoro na žádného Čecha. Zdejší obyvatelstvo se k nim chovalo spíše jako k okupantům a z oken domů byly vyvěšovány bílé prapory. Atmosféru a první pocity v tomto okamžiku zachytil Američan Gen Currivan, který napsal článek o osvobození Aše a který vyšel v The New York Timesu již dva dny po osvobození.⁸⁰

Ašský výběžek byl osvobozen mezi 18. dubnem až 21. dubnem 1945. Několik místních skupin ještě kladlo odpor v okolí města a přilehlých vesnicích, jako například ve Verněřově⁸¹ nebo v oblasti vrchu Háj. Tito odpůrci byli po nedlouhých přestřelkách přemoženi. Osvobození proběhlo bez vážnějších ztrát na lidských životech či na hmotném majetku. Navíc symbolicky v den Hitlerových narozenin byla Aš po šesti letech opět součástí Československa.

Po osvobození přebírali správu nad městem většinou váleční zajatci z řad cizích příslušníků, jako například Rusové nebo Poláci a němečtí antifašisté.⁸² Pár dní po definitivním konci války se do Aše vracejí státní zaměstnanci, jako finanční stáž, policisté, zaměstnanci pošt a jiných úřadů, kteří byli odsud již v září 1938 vyhnáni. V následném období pak přicházeli do Aše noví čeští osídlenci, kteří přebírali zprávu nad německými obchody, podniky a živnostmi.⁸³

⁷⁹ **H. Wunderlich:** „Američani přišli 20. dubna, to si pamatuju ještě dneska, jak přišli do Aše. To už Hitler nebyl. Moc se tady nestřílelo. Akorát u Verněřova tam někde byli SSáci a tejdén je tam dobývali. Ale tady v Aši se hned všechno předalo. Lítaly tady hloubkový letadla a na všechno tady střílely. Ty jezdily z letiště z Hofu. Američani řekli tady místnímu komandýru, že když Aš nepředá, rozstřílí Aš na kousky. Potom vyvěsili bílý prapor na Hainbergu.“

⁸⁰ Článek, který vyšel 22. 4. 1945. Gene Currivan: The New York Times, 1945. Převzato z Aš 1918 – 1948, s. 78. Příloha č. 1.

⁸¹ **W. Fischer:** „Američani přijeli s takovejma malejma tankama a pěšáci za nima. Tady bylo takových 20 SSáků, takový mladý kluci, okolo 23 let. SSáci po Američanech stříleli a ti museli utéct. Tady u Verněřova byli jedny z posledních bojů Němců s Američanama.“

⁸² KRÁTKÝ, Jiří, VRBATA, Milan. *Aš v zrcadle času*. Aš 2005, s. 35.

⁸³ **V. Hebrová:** „Bratr dostal od živnostenský komory v Plzni takovej dotaz, jestli by chtěl jít někam do pohraničí, aby tam mohl přebrat nějaký textilní podnik, protože byl vyučený v textilu a on to přijal.“

3.2 Ztráta občanských práv a veškerého majetku

V ustanovení tzv. Košického vládního programu, kterým se měl řídit poválečný chod země, byly také zahrnuty dekrety prezidenta republiky, které se týkaly poválečné konfiskace majetku osobám německé, maďarské, ale i české národnosti - kolaborantům a zrádcům národa.⁸⁴ Dekretem o znárodnění německého vlastnictví z 25. října 1945 téměř všichni Němci žijící v Československu ze dne na den přišli o svůj hmotný i nehmotný majetek. Domy, podniky, vkladní knížky, zlato, stříbro nebo šperky zde museli před následným vysídlením zanechat. Pouze věci pro osobní potřebu a cca 30 kg majetku, později 70 kg si mohli s sebou odvézt do Německa. Se ztrátou občanských práv to bylo obdobné, byť byla situace složitější. Československo se jako právní stát v ústavě z roku 1920 zavázalo své menšiny ochraňovat a poskytovat jim stejná práva jako majoritě. Jak by tedy mohl stát, který tvrdil, že navazuje na meziválečnou demokratickou tradici, nuceně vysídlit několik milionů svých německých a maďarských občanů? Němci v prvorepublikovém Československu měli samozřejmě československé státní občanství, ale po přičlenění pohraničí k Německu nabyli automaticky státní občanství říšské. Vzhledem k tomu, že Československo de iure Mnichovskou dohodu neuznalo, vyplývalo by z toho, že Němci, kteří byli v odtrženém pohraničí, nikdy o československé státní občanství nepřišli. Československý právní řád tedy Mnichovskou dohodu neuznával a ti, kteří byli československými státními příslušníky ke dni 29. září 1938, jimi byli také po skončení války.⁸⁵ Tím by byl právně složitější plánovaný odsun. Nakonec tedy vláda přišla s definitivním řešením, kdy vyjma německých antifašistů, komunistů, sociálních demokratů a lidí, kteří byli nějakým způsobem proti nacistickému režimu, mají být československá státní práva Němcům odňata. To se tedy týkalo téměř celé německé menšiny v Československu.

V prvních poválečných letech si novoosídlenci přicházející do pohraničí, mohli vybrat dům, který se jim zalíbil a jenž byl obvykle plně vybaven, a za zvýhodněnou

⁸⁴ **5/1945 Sb. částka: 4** Dekret prezidenta o neplatnosti některých majetkově - právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

12/1945 Sb. částka: 7 Dekret prezidenta o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

⁸⁵ BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1939-1946*, s. 308.

cenu jej koupit či pronajmout.⁸⁶ Běžně se ale stávalo, že do pohraničí jezdili lidé pouze pro hmotný majetek, se kterým se vraceli zpět do vnitrozemí nebo na Slovensko (tzv. zlatokopové).⁸⁷ Němci očekávající své odsunutí, se často pokoušeli ještě před tím alespoň část svého hmotného majetku uschovat za hranicemi, tj. v Německu či Rakousku. Němci chyceni při přechodu hranic, si museli odčinit svůj prohřešek v pracovním táboře, který byl v Aši v Selbské ulici (Selbstrasse) v blízkosti hranic s Bavorskem.⁸⁸

3.3 Odsun obyvatel německé národnosti

Československo bylo zemí, která měla před druhou světovou válkou velmi rozmanitý charakter, státem, kde žilo několik různých národností vedle sebe, ať už to byli Češi, Slováci, nebo Němci, Maďaři, Poláci tak Rusíni, Ukrajinci a Židé. To se všechno mělo po válce změnit.

Téměř celá židovská a romská komunita byla za války vyhlazena a velké národnostní skupiny jako Němci a Maďaři měly být nakonec z republiky vysídleny. Už během války se reálně uvažovalo o vystěhování německé menšiny, elementu, se kterým se už údajně nemůže do budoucna počítat a který jenom republiku ohrožuje a rozvrací. Konečné platnosti toto rozhodnutí nabylo na konferenci, která se konala v srpnu 1945 v Postupimi nedaleko Berlína. Zástupci světových velmocí rozhodli o odsunu německé menšiny ze států jako je ČSR, Polsko, Maďarsko, ale i jiných východních oblastí Evropy obydlených Němci.

Než se rozhodlo o vysídlení téměř celé německé menšiny, uvažovalo se několikrát o méně radikálním řešení, jako bylo odstoupit pohraniční oblasti s většinovým

⁸⁶ **V. Hebrová:** „Němci tady byli poměrně bohatí. My když jsme sem přišli snad v každý domácnosti, měli velký zásoby textilu, různých cejch. Majetek tady všechn zůstal. Němci si mohli vzít myslím sebou jenom 30 kg na jednoho člověka.“

⁸⁷ **H. Wunderlich:** „Přicházeli sem lidé ze Slovenska, Rumunska a podobně. Někteří tady zůstávaly a někteří jenom vyrabovali hlavně lepší byty a vily a do vagónů a pryč s tím.“

W. Fischer: „Všechny baráky byly prázdný. Nikdo se sem zprvu nestěhoval a lidi si sem akorát jezdili pro nábytek a vozili to zpátky do vnitrozemí nebo na Slovensko. Nakonec se rozebraly i baráky, které nikdo nezabydlil znovu. A takhle se to tady všechno zničilo. Tady byly samý baráky, jeden vedle druhého. Na co by se lidi stěhovali sem na vesnici, když v Aši byly prázdný celý vily. To sme si mohli vybrat, jaký barák chceme.“

⁸⁸ **H. Wunderlich:** „Ještě předtím než měli být odsunutí, si hodně Němců pašovalo z Aše nábytek do Německa a schovávalo si je tam někde u sedláků. Když je chytli, tak museli na čtrnáct dní tam na Selbské do tábora, kde museli 14 dní vykonávat nějaké prospěšné práce. Potom je pustili.“

německým obyvatelstvem, které jsou za linií pohraničních opevnění. Zde se jednalo většinou o pohraniční výběžky. Tato území měla být kompenzována výměnou za jiné.⁸⁹ V těchto oblastech žilo nejméně 800 000 - 900 000 Němců.⁹⁰ Podle tzv. Benešova plánu⁹¹ měl být další milion až milion a půl Němců přijato Německem a v republice by zbylo okolo dalšího milionu německých občanů, kteří by v tomto počtu nebyli již tak velkým problémem. Jednou z oblastí, jenž se vždy v této souvislosti zmiňovala, byl také Ašský výběžek. Nejdříve se mluvilo o celém Chebsku, do kterého Ašsko geograficky spadalo, později již jen s Ašským výběžkem nebo např. o Frýdlantském nebo Šluknovském výběžku. Tyto oblasti neměly narušit za žádných okolností hranice státu. Dokonce ještě v únoru 1945 E. Beneš uvažoval o výměně určitých oblastí.⁹² O Ašském výběžku se tedy až do konečného rozhodnutí o odsunu diskutovalo jako o možné variantě podstoupeného území.

V samotném Československu žilo okolo tří a půl milionu Němců a z toho jich mělo být přibližně tři miliony odsunuto do čtyř okupačních zón v Německu, které byly rozděleny mezi jednotlivé vítězné velmoci, a to Velké Británie, USA, Francie a Sovětského svazu. Státem kontrolované odsuny měly začít počátkem roku 1946, ale ještě než mohly být řádně připraveny, uskutečňovaly se po skončení války tzv. divoké odsuny, kdy byli příslušníci německé menšiny vyháněni za hranice často nelidským způsobem díky počáteční euforii obyvatelstva z vítězství a nenávisti vůči Němcům z předcházejících okupačních let. Mezi nejznámější patří tzv. pochod smrti Němců z Brna, kdy bylo z města vyhnáno na hranice s Rakouskem téměř 30 000 Němců, nebo masakr v Ústí nad Labem, kde bylo 31. července ubito několik desítek německých občanů.⁹³ Na protesty americké a britské vlády se situace po zakročení československých úřadů zklidnila a poté byl již odsun prováděn relativně humánně.

Ašský okres patřil v republice k těm nejmenším, ale také k nejhustěji osídleným oblastem, téměř jen s německým obyvatelstvem. V roce 1930 žilo v Ašském okrese podle sčítání 44 998 obyvatel, z toho pouze 1,3% jiné národnosti než německé.

⁸⁹ STANĚK, Tomáš, ARBURG von, Adrian. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951*. Středokluky 2010, s. 202.

⁹⁰ HOUŽVÍČKA, Václav. *Návraty sudetoněmecké otázky*. Praha 2005, s. 281.

⁹¹ Tzv. pátý plán ze září 1938, který byl vyslán E. Benešem do Paříže jako možné řešení sudetoněmecké otázky.

⁹² Tamtéž, s. 281.

⁹³ GLOTZ, Peter. *Vyhnání*. Praha 2006, s. 74.

Ašský okres tedy patřil k oblastem, kde měla být výměna původního obyvatelstva německé národnosti ve skladbě československých měst jednou z nejrozsáhlejších.

Tehdejší směrnice k odsunu Němců stanovovaly na jeden vypravený vlak 40 vagónů, po maximálně 40 osobách. Jeden transport tedy mohl být nejvíce pro 1200 osob. První transport s německým obyvatelstvem vyjel do Německa 1. března 1946.⁹⁴ ⁹⁵ Vagóny byly naplněny maximálním možným počtem v jedné soupravě, a to 1200 osobami ve 40 vagónech. Tzv. sběrným střediskem, kde byli shromažďováni Němci, předtím než měli být odsunuti, se v Aši stala továrna s názvem Askonas na tehdejší Ringstrasse (dnešní Okružní ulice). Z Ašského okresu bylo vysídleno na 27 800 obyvatel ve 25 transportech. Dodatečný odsun 250 osob byl proveden ještě v březnu 1947.⁹⁶ Z Ašska tak bylo vystěhováno více než 60 % tehdejší německé populace, která nebyla následně ani z poloviny nahrazena nově příchozím obyvatelstvem.

Pro opětné dosídlení poloprázdného pohraničí bylo rozhodnuto o přesunu obyvatelstva z vnitrozemí Čech (především oblastí sousedícími těsně s německými)⁹⁷, tak ze států, kde byly české menšiny – například Volyňští Češi ze SSSR nebo česká menšina z rumunského Banátu⁹⁸, tak i jiných národností jako například Slováků, Maďarů, Romů nebo později také Řeků.⁹⁹ Utvořila se zde tak pestrá skladba nového obyvatelstva. V československých pohraničních městech se vytvořila ještě početnější menšinová skladba obyvatelstva, než kdy byla. Nejdůležitější však bylo, že Češi a Slováci získali nad německým obyvatelstvem procentuální převahu. V říjnu 1946 bylo na Ašsku 20 341 obyvatel, ze kterých bylo již jen 8963 německých.¹⁰⁰ Výměna obyvatelstva způsobila na Ašsku, ale i jiných oblastech, velké snížení hustoty osídlení. Do dnešní doby se v centru Aše nacházejí velké proluky mezi domy, které nebyly následně po zbořených zastavěny. V mnoha pohraničních městech kde bylo hodně Němců, jako jsou třeba Cheb, Karlovy Vary,

⁹⁴ Převzato z *Aš 1918 – 1948*. Aš 2006, s. 93.

⁹⁵ Jak bylo tehdy v ašské kronice poznamenáno: Tak se první Němci z Aše dočkali hesla, které zde před osmi lety na táborech Konráda Henleina volali: Wir wollen heim ins Reich. (Chceme do Říše.)

⁹⁶ Tamtéž, s. 101.

⁹⁷ Na Ašsko byli posíláni Češi především z Plzeňska.

⁹⁸ Oblast v jihovýchodní Evropě mezi Srbskem, Rumunskem a Maďarskem. Do Banátu v polovině 19. století přišla početná česká komunita. Češi zde založili obce Svatá Helena, Svatá Alžběta, Rovensko nebo Šumice.

⁹⁹ Obyvatelé řecké národnosti emigrovali do Československa po řecké občanské válce, kdy se země Řecko zmítalo těžkou krizí.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 98.

Teplice, Liberec nebo Ústí nad Labem, byly původní početní stavy obyvatelstva postupně doplněny, i když ne do zcela původního stavu.¹⁰¹ Město Aš se však ani do poloviny dřívějšího stavu nepodařilo osídlit a z města pro téměř třicet tisíc obyvatel se stalo během několika měsíců město desetitisícové.¹⁰²

Tento proces měl za následek bourání velké části prázdných domů, které nebyly již znova obydleny. Jenom ve městě Aš bylo zbořeno celých 60% zástavby města.¹⁰³ Lidé si především zabírali vilové domky okolo historické zástavby města, které tak podlehl během několika let úplné zkáze. Na druhé straně byla města, kde se počet obyvatelstva po dokončení vysídlení a nového osídlení po několika letech oproti roku 1938 zvýšil. Na severozápadě to byl například Sokolov, Most, Chomutov nebo Ústí nad Labem, kde se rozšířil těžební a chemický průmysl a do těchto měst nastal velký příliv obyvatelstva za prací.¹⁰⁴

Po ukončení organizovaného odsunu v Československu se k německé národnosti hlásilo dle sčítání obyvatelstva z roku 1948 167 222. Celkový počet odsunutých Němců z Československa činil přes tři milióny obyvatel. Poválečný odsun obyvatel německé národnosti ze střední a východní Evropy byl největší organizovanou výměnou obyvatelstva 20. století. Pro české pohraničí mělo vysídlení obyvatelstva dalekosáhlé důsledky. Téměř 1/3 původního obyvatelstva nebyla nahrazena, následně zaniklo mnoho obcí a velká část zemědělské půdy nebyla již obhospodařována. V dnešní době patří české pohraničí k oblastem střední Evropy s poměrně řídkým osídlením a je otázkou, zda v průběhu následujících let budou tyto oblasti někdy osídleny jako v době předválečné.¹⁰⁵

¹⁰¹ Doosídlování českých měst trvalo i několik desetiletí. Liberec měl před válkou 95 623 obyvatel. V roce 1950 měl 69 663 obyvatel avšak až v roce 1980 dosáhl na předválečný stav.

¹⁰² Aš měla v roce 1930 28 916 obyvatel. V roce 1950 je zaevidováno v Aši 12 484 obyvatel. Celkový úbytek obyvatelstva Aše činil celých 57 %. Tento stav se již nepodařilo nikdy významněji navýšit.

¹⁰³ **M. Strnadová:** „To byly takový malý úzký uličky, hodně malejch dělnických domků nalepených všelijak na sobě. Hlavně celá Hlavní ulice byla zastavená ještě krásnýma činžákama. To se ale všechno poměrně rychle začalo bourat, protože tady hodně domů zůstalo prázdných. Začalo od náměstí a pokračovalo to směrem do centra. Okolo Mikulášského vrchu, byla celá jedna velká čtvrť, kde teď stojí jenom paneláky. Ze starých domů zůstaly na náměstí pouze tři domy.“

¹⁰⁴ Například město Most mělo při sčítání obyvatelstva v roce 1930 téměř 57 000 obyvatel. Těsně po vysídlení se počet obyvatelstva snížil na 46 000, v roce 1961 měl již původní počet obyvatelstva před vysídlením a v roce 1970 jich bylo již přes 61 000.

¹⁰⁵ **G. Moudrá:** „Po válce se začaly Paseky rychle vyprazdňovat. Naše rodina byla poslední, která v Horních Pasekách zůstala. Po půl roce, když odešli Američani, tak už tam nikdo nebydlel. Protože jsme bydleli přímo na hranici, tak jsme tam samozřejmě nemohli zůstat, tak jsme si měli vybrat baráček ve vsi.“

3.4 Němci, kteří mohli zůstat

Z odsunu měly být vyňati Němci, kteří nebyli obviněni z kolaborace, a ti, již se zasadili nějakým způsobem v boji proti nacismu v českých zemích. Týkalo se to tedy poměrně malé skupiny lidí. Velká část obyvatelstva v pohraničí před Mnichovem projevovala velké sympatie k sousednímu nacistickému režimu, a ti kteří zde chtěli zůstat, museli dokonce nějakým způsobem prokázat, že před okupací i v době okupace nesympatizovali s nacismem a že podporovali československý odboj. Mnoho členů, pro nacisty nepřijatelných politických stran, odešlo z pohraničí již před jeho zabráním a další opouštěli Sudety krátce po zabránění. Těchto osob, které opustily pohraničí kvůli nebezpečí, které pro ně z jejich politického přesvědčení plynulo, bylo dohromady okolo 250 000¹⁰⁶, tedy malé procento z celkového počtu sudetských Němců. Velká většina Němců se tak nacházela v zabraném pohraničí, kde byly jen omezené možnosti angažovat se v době okupace pro Československo v rámci boje proti nacismu. A tak bylo poměrně složité pro velkou část Němců, i když nekolaborovali a ani třeba nesympatizovali s nacisty, prokázat loajálnost vůči československé republice. Ti, kteří mohli zůstat, byli především členové politických stran, jako komunisté nebo sociální demokraté, lidé, kteří přišli z pracovních nebo koncentračních táborů, v nichž byli vězněni buď z rasových nebo politických důvodů, nebo osoby které prokázaly, že v době okupace aktivně podporovaly odboj v Československu nebo v zahraničí. Další lidé německé národnosti, kteří zde měli být ponecháni z hospodářských důvodů, byli specialisté a odborníci v průmyslové výrobě, kteří měli svými znalostmi zachovat v určité míře průmysl v pohraničí a zaučovat nové přistěhovalce, kteří začali pracovat v průmyslu, se kterým často neměli žádné zkušenosti.¹⁰⁷ Poslední skupinou byli lidé, kteří pocházeli ze smíšeného manželství, kde jeden z páru musela být osoba české nebo slovenské národnosti.

Zpočátku neexistovala jasná pravidla, která by určovala, kdo má být brán jako antifašista a kdo ne. Z nařízení ministerstva vnitra z 16. května 1945 měli být za

¹⁰⁶ BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1918-1938*. Praha 2008, s. 308.

¹⁰⁷ M. Strnadová: „Pamatuju si, že jsme chodili na praxi do firmy, která se jmenovala Jäger a Klaus. Tam byli mistři samí Němci.“

antifašisty považováni lidé, kteří prokáží, že v době před Mnichovem, tak v době okupace neznadili republiku. O den později bylo upřesněno, že musí prokázat příslušným orgánům zachování věrnosti státu a aktivní účast v odboji. Na tyto osoby nebylo nahlíženo jako na zrádce a byly vyňaty z určitých opatření, která pro Němce začala platit.¹⁰⁸ Antifašisté například měli nárok na stejné potravinové lístky jako Češi, za které bylo více potravin, než měli Němci, kteří měli být odsunutí. Tyto osoby také například neměli být pracovně nasazovány do českého vnitrozemí, kam byli po válce sudetští Němci často posíláni.¹⁰⁹ Zpočátku prováděli prošetřování antifašistů MNV (místní národní výbory) a bezpečnostní referáty ONV (Okresní národní výbor).¹¹⁰ Následně byly v jednotlivých městech zřizovány komise tzv. *Antify*, které měly na starosti prověřování jednotlivých osob. Tyto komise často tvořili již prověřeni antifašisté ze sociálních demokratů a komunistů. Německy tzv. *Antifa-Ausschüsse* vystavovaly jednotlivým žadatelům osvědčení, že se před rokem 1938, do roku 1938, nebo v letech 1938 až 1945 stavěli proti nacismu.¹¹¹ S dokazováním loajálnosti vůči Československu na tom byli nejlépe členové jednotlivých politických stran, kteří mohli prokázat své členství dokladem. Tito lidé také často přebírali po osvobození místní úřady a podíleli se na poválečné správě měst.¹¹² Dalšími osobami, které mohly poměrně snadno dokázat perzekuci ze strany nacistů, byli váleční zajatci a lidé z koncentračních táborů.

Zvláštní skupinu osob tvořili specialisté a odborníci, kteří zde byli ponecháváni z hospodářských důvodů, aby nebyl ohrožen československý průmysl. V květnu 1945 bylo podle údajů takto zaměstnáno 290 000 Němců. V srpnu téhož roku to již bylo jen okolo 200 000 Němců. V českých zemích bylo v dubnu 1946 registrováno v průmyslu 213 900 Němců, což činilo celých 20 % všech tehdejších zaměstnanců. V pohraničí to představovalo více jak polovinu všeho obyvatelstva pracujícího v průmyslu. Nejvíce jich pracovalo v průmyslu textilním a báňském. Dalšími

¹⁰⁸ Po válce například Němci museli nosit na rukávě většinou bílé nebo žluté pásky s označením N jako Němec. Platila pro ně taková pravidla jako například zákaz vycházení z domů ve večerních hodinách nebo používat veřejnou dopravu.

G. Moudrá: „Ze začátku jsme všichni museli nosit žluté pásky a později jsme dostali bílé pásky, protože jsme byli antifašisti.“

¹⁰⁹ **G. Moudrá:** „Potom jsme dostali lístek, kde bylo napsaný, že do zítřka do určité doby, musíme být na nádraží v Aši a měli jsme jet na práci do vnitrozemí. Skoro celý den nás vozili. Dostaly jsme se do Litomyšle, kde si nás vybral sedlák, který nás odvezl na statek, kde jsme byly asi tři roky“.

¹¹⁰ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, s. 143.

¹¹¹ GLOTZ, Peter. *Vyhnání*, s. 186.

¹¹² STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, s. 143.

odvětvími, kde bylo zastoupené poměrně velké procento Němců, byl průmysl sklářský a papírenský. Například k 1. květnu 1946 bylo uvedeno 49 632 zaměstnanců, kteří pracovali v textilním průmyslu.¹¹³ Město Aš bylo známé svým textilním průmyslem a velká část jeho obyvatelstva v něm pracovala. Všichni mí respondenti ze strany sudetských Němců mohli na Ašsku zůstat právě díky potřebě jejich rodičů v textilním průmyslu.¹¹⁴

Zvláštní kapitolu tvořili Němci ze smíšeného manželství.¹¹⁵ V těchto případech to nebylo tak jednoduché. Ze začátku záleželo na tom, jestli pár tvoří Němka-Čech nebo Němec-Česka. V prvního případě bylo zpočátku jednodušší dostat povolení o nevysídlení a případného znovuznání československého občanství díky tomu, že německé manželky Čechů mohly podávat žádosti o zpětné přidělení československého občanství, kdežto u Němců to zatím povoleno nebylo. Bylo to dáno tím, že rodina byla takové národnosti, jaké národnosti byla hlava rodina.¹¹⁶ Tím v těchto rodinách často vznikaly problémy. Stávalo se, že české nebo slovenské ženy byly se svými manžely vysídlovány do Německa. Tomuto problému věnovala vláda i tisk velkou pozornost kvůli zbytečnému odsunování osob československé národnosti za hranice státu. Později se již k tomuto problému stavěla státní správa obezřetněji a každý tento případ byl důkladně prošetřován.

¹¹³ Tamtéž, s. 155-161.

¹¹⁴ **W. Fischer:** „Naše rodina měla být odsunutá, protože jsme samozřejmě byli Němci. Ale ti, co se sem stěhovali z východu, tak ti neměli o textilu ani šajn. Moje maminka pracovala v textilním průmyslu, tak jsme tu nakonec mohli zůstat. Já jsem měl papíry už v podstatě na přestěhování hotový, zpočátku jsem chtěl pryč, ale nakonec mi to zamítl s odůvodněním, že bych kazil plán republiky a tak sem tu musel zůstat.“

¹¹⁵ **M. Strnadová:** „Hodně Němek si tady bralo po válce český muže. Měla jsem tu jednu známou, která se v Aši narodila jako Němka a po válce si vzala Čecha, který tu byl za války v Aši jako nuceně nasazený. To se stávalo celkem často, že si brali Němky Čechy, ale už ne tak často, že by si Češky brali Němce.“

¹¹⁶ Tamtéž, s. 166.

4. Úvod do rozhovorů s pamětníky

Pár slovy bych se chtěl zmínit o pořízení rozhovorů s jednotlivými respondenty této práce. Interview se pořizovala v období od prosince roku 2010 do jara roku 2012. Každý z dotazovaných byl navštíven dvakrát, napodruhé byly jednotlivé části rozhovorů doplňovány. Respondenti byli lidé, které spojuje život v pohraničním Ašsku. Čtyři osoby jsou tzv. staří sudetští Němci tj. ti, kteří zde žijí už od narození a patří k Němcům, kteří zde bydleli ještě před rokem 1945. Jsou to lidé, kteří zde mohli po 2. světové válce zůstat a neopouštět svůj rodný kraj. Všichni mohli na Ašsku zůstat díky potřebě odborníků v textilním průmyslu. Zbylí dva respondenti jsou noví přistěhovalci z českého vnitrozemí do pohraničí po roce 1945. Rozhovory se uskutečnily u jednotlivých osob doma za přítomnosti nahrávajícího a vypravěče, ve dvou případech byli přítomni i příbuzní. Nahrávanému byly pokládány otázky a ponechán volný prostor bez toho aniž bych se do vyprávění nějakým způsobem snažil zasahovat – jednalo se tedy o metodu polořízeného interview. Rámcové otázky sice byly dopředu připravené, spíše jsem se ale snažil sporadicky vstupovat s poznámkami, které mně napadly v danou chvíli. Z pozice respondentů se jedná o vyprávění subjektivní, ovlivněné jejich pamětí a jejich názorovým postojem k daným skutečnostem. Hlavním cílem těchto rozhovorů nebyla snaha o zachycení nějakých systematických informací ohledně dané doby, ale spíše zachycení spontánní vzpomínky lidí, kteří tuto dobu zažili na vlastní kůži, ač poměrně všichni jako velmi mladí.

Následně byly nahrávky zpracovány do textové podoby a gramaticky upraveny, tak aby nepozměňovaly smysl pořizovaného rozhovoru. Už zpočátku jsem chtěl zachytit vzpomínky na osudné desetiletí od roku 1938 do roku 1948. Toto období je poměrně vzdálené dnešní době a proto také není již mnoho pamětníků, kteří by se mohli na toto hektické období dobře pamatovat. Jsou to lidé, které jsem většinou znal od mala anebo známí mých prarodičů. Oceňuji, že všichni zúčastnění, které jsem oslovil, mi byli nápomocní a ochotni podělit se o své vzpomínky. Bylo příjemným překvapením, že všichni dotazovaní si pamatovali, i když letmo již konec třicátých let, i když méně než následující léta, protože byli ještě malí. Období let pod Hitlerovým Německem není tak obsáhlé v jejich vzpomínkách, dominuje spíše následný odsun po konci

války, který nastal v celém pohraničí. V jednotlivých rozhovorech je ponecháno tykání či vykání, tak jak byl rozhovor autenticky nahráván. Jako předloha pro práci s respondenty mi posloužila kniha *Sudetské osudy*.¹¹⁷

4.1. Gertrud Moudrá

Gertrud Moudrá se narodila v roce 1931 v příhraniční obci Horní Paseky. Po vytvoření nového československého státu, zde měla stanici finanční stráž, kterou tvořili především čeští zaměstnanci. Rodina paní Moudré bydlela na samém okraji vsi a tak byli častým cílem různých návštěv jak z řad finanční stráže v období první republiky, tak posléze navrátilců z front druhé světové války, kteří u nich přespávali. Ačkoliv byla rodina paní Moudré německé národnosti, nikdy nebyli přívrženci národního socialismu, díky čemuž také potom rodina během 2. světové války postrádala otce. Po vysídlení Němců z obce a jejího zániku se přestěhovala do sousedního Vernéřova, kde žije dodnes.

Kdy a kde jste se narodila, jaké bylo Vaše dětství, odkud pocházíte?

Narodila jsem se v roce 1931 v Horních Pasekách.¹¹⁸ Měli jsme číslo 60. To bylo asi poslední číslo ve vsi. Horní Paseky měli okolo 60 čísel. Jsem z pěti sourozenců. Babička byla Češka a bydlela v Aši. Babička pocházela z Plzně a na Ašsko se v roce 1887 přistěhovala kvůli manželovi. Vzala si Němce. Dědeček pocházel ze Skalky. Nejdřív babička bydlela v Aši a potom se provdala do Skalky (Rommersreuth). Tam se narodila maminka, která se potom provdala zase do Horních Pasek. Moje maminka si vzala taky Němce.

Jaké povolání měli vaši rodiče?

Byly jsme rodina zemědělců. Měli jsme vlastní hospodářství. Nebylo ani velký ani malý. Maminka obhospodařovala statek nejvíc. Když ještě byli babička s dědečkem, tak to obhospodařili oni a maminka si brala domácí práce. Dostala stroj domu a pletla rukavice pro jednu firmu do Aše. A tatínek si občas přivydělával jako zedník.

¹¹⁷ SPURNÝ, Matěj (ed.). *Sudetské osudy*. Nakladatelství Českého lesa 2006.

¹¹⁸ Německy Oberreuth, česky do roku 1947 Horní Reuth. Pohraniční obec sousedící se saským lázeňským městečkem Bad Brambach.

Pamatujete si na rok 1938?

Pamatuju. To bylo období mého dětství, to bylo krásný období do těch 6 let. Potom nastal v roce 1938 převrat. V Horních Pasekách bydlela finanční stráž. Finanční stráž k nám pravidelně chodívala. Když šli do služby, museli okolo nás. Protože pod námi, kde jsme bydleli, tam byly dvě celnice a v té celnici byla půlka východní Němci, já říkám východní, ale dříve před válkou to nebyli východní Němci ale Sasové a půlka byli Češi. Kdo chtěl jít přes hranice, musel mít nějaký pas. A potom přišel ten čas, to mi bylo okolo 8 let. Jednou v noci někdo bouchal na okno a my jako děti jsme byly zvědavý a poslouchaly, a někdo přišel pro tátu, aby šel s nimi vyhnat finanční stráž.¹¹⁹ Někteří hornopasečtí byli v té době vyhrocení. A protože nešel, tak byl potom poslán na nucené práce na ostrov Sylt.¹²⁰ Tam byl asi 2 roky. To ale nebyl sám, v Horních Pasekách byla rodina, to byli tři bratři, komunisti a ty tam byli poslaný s ním. Maminka zůstala teda sama a nedostala žádnou podporu a to měla pět dětí.

Jak si vybavujete dobu pod Hitlerovským Německem?

V té době jsem začala chodit do školy. Škola byla v Horních Pasekách. Ale všichni chodili do jedné třídy. V té době jsme měli nastoupit do Hitlerjugend, ale my jsme s bratrem nenastoupili a proto jsme byli s bratrem takový černý ovce. Nastoupit bylo povinný, ale my jsme nenastoupili. Prostě jsme nešli, nic nám ale nikdo neřekl.

Šla jste se potom někam po škole učit?

Já mám sedm a půl let školy, protože potom končila válka a nedodělala sem 8. rok. Pak jsem nesměla, protože sem byla Němka a měli jsme být odsunutí. Protože babička byla Češka a šila ještě, tak ten odsun nám odkládali. Prostě nebyl. Ale sestry moje maminky, jedna byla z Podhradí, dvě z Mokřin, musely být odsunuté.

Byli vaši rodiče nějakého politického smýšlení?

Vůbec ne. Nebyli nikde. Naopak, když se o něčem u nás mluvilo, my jsme o tom jako děti neměli vědět. Maminka chodila k sousedům, kteří jako první měli

¹¹⁹ Tato událost je také zaznamenána ve výpovědi Heleny Hofbauerové, jejíž manžel pracoval jako finanční stráž v Horních Pasekách. Řehka Josef.: Podzim trpkých plodů, Cheb, 1987. Příloha č.

¹²⁰ Největší ostrov na severu Německa ve spolkové zemi Šlesvicko-Holštýnsko

v Horních Pasekách rádio a ve válce tam tajně poslouchali spojenecké stanice. To nikdo nesměl vědět. To by byl malér.

Vybavujete si, jak brala zabrání pohraničí vaše rodina?

To si moc nepamatuju, to mi bylo okolo 6 let. My jsme do Aše skoro vůbec nechodili. Nakupovat jsme chodili do Bad Brambachu. Do Aše jsme většinou chodili jenom za babičkou, jinak jsme se tam nedostali. Přes válku to tady v Horních Pasekách docela bylo klidné.

Jak si vzpomínáte na konec války, jak jste ho prožili?

Tatínek přišel o život v Normandii. Ten už se domů nevrátil a oba bratři museli na vojnu a taky se vrátili.

Přišli k nám Američani, já jsem jim nerozuměla, hodili si k nám na hromadu věci a od té doby jsme měly v domě asi půl roku různý lidi. My děti jsme museli spát na seně a oni spali v našich postelích. Každých 14 dní přišli jiní. Válka končila v dubnu 1945. To jsem byla u kamarádky ve vsi, to přišli na náves Američani s velkým tankem, dali si tam pušky na okna. To si přesně pamatuju.

My jsme měli u domu stodolu, která byla vzadu otevřená. Máma tam do té stodoly jednou přišla a našla tam nějakého chudáka. Vypadal jak z lágru nebo odkud byl. Byl celý hubený. Tak mu dala najíst a potom když se zotavil, tak odešel. Potom k nám přišlo šest Italů. Ti zase spali na naší peci. Maminka jim tam dala na tu pec slámu. Ti nám tam něco napsali na zeď, ale to jsme nevěděli, co to znamená. My jsme byli blízko hranice, tak okolo nás chodilo hodně vojáků z fronty. Většinou všichni přespávali u nás, protože jsme byly tak blízko hranice.

Jak vzpomínáte na odsun?

To bylo hrozný. To lidi se lidi vystěhovali v noci. Jednou k nám přišel po válce jeden strážník, že náš nejstarší bratr je u lesa na hranici a chce domů. Po válce se zase vrátila na hranice česká stráž. Ti samí co tu byly před válkou. My jsme s nimi byly vždycky za dobře a tak nám pomohl, aby se brácha vrátil. Měl malárii a byl vyhublý až na kost. Druhý bratr zůstal v Rakousku. Když se tam dostal do nemocnice, tak se tam seznámil s nějakou holkou a je tam dodneška.

Po válce se začaly Paseky rychle vyprazdňovat. Naše rodina byla poslední, která v Horních Pasekách zůstala.¹²¹ Po půl roce, když odešli Američani, tak už tam nikdo nebydlel. Protože jsme bydleli přímo na hranici, tak jsme tam samozřejmě nemohli zůstat, tak jsme si měli vybrat baráček ve vsi. Potom jsme dostali příkaz k odsunu, ale nakonec protože maminku potřebovaly v průmyslu, tak jsme mohli zůstat. V roce 1947 jsme se dostaly do Vernéhořova.¹²² Můj brácha, který se vrátil z války, se tady seznámil s nějakou holkou a oni spolu utekli ještě z pár lidmi přes hranice do východního Německa. V noci k nám chodíval pro jídlo přes les, protože tam nebylo co k jídlu, tam byl strašný hlad. Potom jsme dostali lístek, kde bylo napsaný, že do zítřka do určité doby, musíme být na nádraží v Aši a měli jsme jet na práci do vnitrozemí.

Skoro celý den nás vozili. Dostaly jsme se do Litomyšle, kde si nás vybral sedlák, který nás odvezl na statek, kde jsme byli asi tři roky. Tam bych se chtěla ještě jednou ráda podívat, ale asi už se tam nedostanu. Když jsme potom vzali českou státní příslušnost, tak jsme se mohli vrátit zpátky do pohraničí, do Vernéhořova. To bylo v roce 1949. Od té doby bydlíme v tomhle domě s rodinou až doteď. Tady jsme bydleli s mojí maminkou. Ta bydlela dole a my jsme bydleli nahoře. V Aši jsem potom začala pracovat v textilce, kde se vyráběli tepláky.

Jaké tady byly ke konci války vztahy mezi Čechy a Němci?

Na konci války si pamatuju, jak chtěl jeden kluk za Američanama. Jeden sedlák ho udal SSákům, kteří tam ještě byli a oni ho pověsili na návsi na strom. To mi bylo asi 15let. Byla sem zvědavá, tak sem se šla podívat. On jim z toho stromu spadl a oni ho tam chtěli pověsit znova. Jedna paní jim tam řekla, že když už jim jednou spadl, aby ho tam znova nedávali. SSák jí na to odpověděl, že jestli tam nechce viset taky, ať radši drží hubu. Nakonec ho stejně zase pověsili, holku naložili do auta a odvezli pryč. Nakonec ale někde v lese ty SSáky Američani dostali.

Ze začátku jsme všichni museli nosit žluté pásky a později jsme dostali bílé pásky, protože jsme byli antifašisti.

¹²¹ Před válkou měla obec se přibližně 326 obyvatel a 58 domů. V roce 1950 zahrnuta do hraničního zakázaného pásma, kdy zcela zanikla.

¹²² Obec zhruba tři kilometry severovýchodně od Horních Pasek.

Než přijeli Rusové, to bylo v roce 1968, nabízeli nám, že tam můžeme zůstat. Ale nezůstali jsme. Měli jsme tu děti, co bychom tam dělali. Nikdy jsem o tom nějak nepřemýšlela, že bych odsud odešla.

4.2. Hanuš Wunderlich

Hanuš Wunderlich se narodil v roce 1933 v Aši jako nejmladší ze tří dětí. Válku prožil přímo v Aši s rodinou jako malý chlapec celkem klidně. Díky válce však nakonec přišel o mnoho příbuzných a také nakonec o svého otce, který byl ke konci války povolán za Německo na frontu. Po válce zůstal v Německu a již se nevrátil. V Aši mohl nakonec zůstat, protože jeho maminka byla specialistka v průmyslu.

Odkud pochází Vaše rodina?

Narodil jsem se v Aši. Moje maminka pocházela z Kladrub u Stříbra, kde její rodina žila už hodně dlouho. Táta tam byl na vojně a tam se s maminkou poznal. Potom se s ním přestěhovala do Aše. To bylo okolo roku 1926, protože to se narodila moje sestra a ta se narodila už v Aši. Maminka i tatínek byli Němci. Měl jsem i bratra, který zemřel jako malý. Já jsem z nich byl nejmladší. V Aši jsme bydleli na Hlavní ulici naproti hospodě Edel. Tam bydleli vzdálení příbuzní od nás, tak jsme tam dostali byt. Babička bydlela v dnešní Sadové ulici. Tam jak teď stojí paneláky, tam měla svůj domeček. Tam sem trávil hodně času v dětství. Moje maminka dělala v přádelně a můj tatínek byl na expedici v textilní továrně v Podhradí. Moje sestra po škole nastoupila jako úřednice na výboru.

Kam jste chodil na základní školu?

Jedna škola byla tady pod střelnicí u Hlavní ulice, tam sem chodil dvě třídy, potom jsem chodil do Kamenky a potom čtyři roky do Hlávkovy školy. Potom bylo těžké se po válce pro Němce něčím vyučit, tak jsem nastoupil zatím do fabriky a až později jsem se vyučil na elektrikáře. Tím sem se živil až do převratu.

Vzpomínáte si na rok 1938?

Jojo, tady byli samí Němci, Čechů málo, jenom samí úředníci. Potom když přišel Hitler, tak se to tady zbláznilo. Před rokem 1939 tady všichni křičeli Heim ins Reich,

chodilo se v noci s pochodněmi a v roce 1938 Hitler přišel přes Wildenau¹²³ do Aše a přiřlenili nás do Velký říše. Tam jsme byli do roku 1945. To mi bylo 12 let. Když Hitler projížděl Aší, to mě bylo 6 let. To si pamatuju. To jel od zdola od náměstí po Hlavní nahoru.

Vybavujete si starou Aš?

Bylo tady hodně obchodů, octárna, hořčice se tu vyráběly, bylo tady všechno. Tenkrát tady bylo 28 000 obyvatel. Moje máma říkala, že za První republiky když byla všude nezaměstnanost, v Aši nebyla. To byl skoro takový malý stát ve státě. Lidi neměli velký byty jako teď, měli dvě místnosti a koupat se chodilo do městských lázní, který byly u kina. Tam se lidi chodili každý pátek a sobotu koupat. Bylo tady mnoho malých ale i velkých fabrik. Některý stávkárny zaměstnávaly jenom třeba 10 lidí, tady byla od shora dolů jedna stávkárna za druhou. Byly tady dva pivovary. To bylo výborný pivo, kam se hrabalo chebský pivo na ašský. Jinak potom se tu ni moc nezměnilo, akorát tady nebyly koruny ale marky a uhlí bylo taky málo. To bylo taky na lístky. I dřevo bylo na lístky.

Jaký názor měli rodiče na přiřlenění k nacistickému Německu?

Nejdřív proti tomu nic neměli, nic moc se tu nezměnilo a tak nějak to šlo, ale když se potom začalo postupem času ukazovat zvěrstva v koncentračních táborech a co vlastně Hitler způsobil, změnili názor. Můj strejda z Kladrub byl taky poslaný do koncentračního tábora, protože byl komunista. Dva roky byl v Dachau. Můj tatínek musel ke konci války na frontu do Belgie, kde se dostal do amerického zajetí. Když ho pustili, tak tam nakonec už zůstal.

Jak to tady probíhalo na konci války?

Američani přišli 20. dubna, to si pamatuju ještě dneska, jak přišli do Aše. To už Hitler nebyl. Moc se tady nestřílelo. Akorát u Vernérova tam někde byli SSáci a týden je tam dobývali. Ale tady v Aši se hned všechno předalo. Lítaly tady hloubkový letadla a na všechno tady stříleli. Ty jezdily z letiště z Hofu. Američani řekli tady místnímu komandýru, že když Aš nepředá, rozstřílí Aš na kousky.¹²⁴

¹²³ Pohraniční bavorská obec, na jejímž katastru se nachází silniční přechod mezi Aší a Selbem.

¹²⁴ Město Aš mělo být opěrným bodem, které mělo odolávat proti přicházející americké armádě.

Potom vyvěsily bílý prapor na Hainbergu. Američani tady byly od května až do podzimu. Tady v Janáčkové ulici se museli lidi odstěhovat k příbuzným a nechat všechny volný domy pro Američany. Později se stáhly do Německa a úřady se předaly Čechům. Od 1946 začaly odsuny. Přicházeli sem lidé ze Slovenska, Rumunska a podobně. Někteří tady zůstávaly a někteří jenom vyrabovali hlavně lepší byty a vily a do vagónů a pryč s tím.

Koncem roku 1946 začaly odsuny. Všechny ty obchody a restaurace měli správci. Do té doby tady bylo 90 hospod, přes 35 pekařů a asi 25 řezníků to všechno bylo pod správou. Všechny Němce ale nemohli odsunout. Ti co sem přicházeli po Němcích, neuměli v těch fabrikách nic a Němci je museli zaučovat. Ti potom dostali zelenou kartu, tenkrát tady byly potraviny na lístky. No a ti dostali samé lístky jako potom Češi. To bylo dobrý. Takže my jsme nešli do odsunu a v roce 1948, když vyhráli komunisti volby, tady ještě nebyly dráty, do té doby ještě předtím než měli být odsunuti, si hodně Němců pašovalo z Aše nábytek do Německa a schovávalo si je tam někde u sedláků. Když je chytli, tak museli na čtrnáct dní tam na Selbské do tábora, kde museli 14 dní vykonávat nějaké prospěšné práce. Potom je pustili. Ke konci 1948 tady začaly pomalu Aš zadrátovávat. Všude, kde na hranicích byly domky, byly všechny vysídlený a už neobydlený. Tam bylo taky hodně obchodů. To byly samý nový domky. Lidé co tam bydleli, dostali náhradní baráky v Aši. Tam bydlel můj kamarád Otto Červenka z Hranic. Jeho maminka Němka, jeho táta byl Čech a jezdil s motorákem z Chebu do Hranic, ti tam bydleli a taky mohly zůstat.

V roce 1948 ukončili komunisti vysídlení a ti Němci co tady zůstali, dostali automaticky československé občanství a mohli tady zůstat. Od roku 1949 jsem dělal v Oharě.¹²⁵ Moje maminka tam pracovala taky. Nejdřív jsem pracoval v Ohaře v Hranicích a potom mě přemístili na požádání do Ohary v Aši.

Vzpomínáte na odsun, jak jste ho prožíval?

Jo, jo, tady Němci ve 38 křičeli Heim ins Reich, tak jim to potom umožnili. Tady plály prapory a to tady ještě Hitler ani nebyl. Tady odsud museli Čeští policisté motorkami ujet do Chebu. Potom tady každý večer křičeli, dneska nám patří Německo, zítra celý svět.

¹²⁵ Národní podnik vzniklý roku 1949, do kterého byly včleněny tkalcovské podniky v Aši.

Strejda bydlel na Luční, tam měl domeček tak ten šel do odsunu a potom můj kmotr, ten šel do Mnichova, ten bydlel v dnešní Dukelské ulici. Ten se živil jako prokurista. Ten tady dřív pracoval ve vysoké pozici v textilní fabrice Jäger, ten mu i zařídil, že nemusel na vojnu.

Jak se k Vám Češi po válce chovali?

Nic mi nedělali. Já jsem musel chodit potom chvíli do český školy, měl jsem kamarády mezi Čechy. Tady v Aši nikomu nějak neubližovali. Z kraje jsme museli nosit žlutou pásku, asi půl roku než odešli Američané. Pak už ne.

Nechtěl jste být odsunutý?

Nechtěl. Na co. Narodil jsem se tady a líbilo se mi tady. Měl jsem tu celou rodinu. Rodina pracovala v textilním průmyslu jako odborníci a tak mohli zůstat.

Vzpomenete si na výměnu obyvatelstva na Ašsku?

Tady byly všude prázdný baráky. Všechno to bylo celkem levný. To bylo půl domů prázdných i po nastěhování nových lidí. Každý druhý dům byl prázdný, a lidi si mohli vybrat, jaký chtěli. To jste musely zažádat na úřadě, že se vám ten barák líbil, tak jste dostaly klíče a mohly jste si ho prohlédnout, jestli se vám líbí nebo ne.

Dotkla se válka nějakým způsobem vaší rodiny?

Padli nám příbuzní, tety jediný syn, za půl roku její manžel, ten byl v Rumunsku. Teta z toho byla špatná, byl to její jediný syn a potom za půl roku její manžel. Ke konci války musel můj bratranec narukovat do války a už se nevrátil. Navelili ho do protiletadlové obrany. Jeho tatínek taky padl ve válce. Můj tatínek byl chvíli v americkém zajetí a po válce se z Německa už nevrátil a zůstal tam.

Jinak v Aši jsme válku prožili celkem klidně. Přes válku nebylo moc jídla, to se dávalo na lístky. Až potom ke konci války tady byly každou chvíli hloubkový letadla, to se ani nestihly zapnout sirény. 70 až 80 letadel přímo přes Aš lítaly bombardovat Norimberk nebo Plavno. To hodně bombardovaly. Cheb taky pěkně bombardovaly. Celé nádraží a mnoho jiných domů okolo nádraží padlo. V Aši toho moc nezničily. Omylem ji jednou hodily na objekt blízko ašského nádraží. Aš nebyla zničená za války, ale po válce.

Viděli jste se po válce s příbuznými?

Byli jsme pozvaný k jedné známý do Norimberku, už jsme měli vízum, ale pak přišli Rusové a byl konec. To jsme už nesměli vyjet. Jednou sem tam byl v roce 1971, kousek u Rýna v jednom městečku. Tam sem byl jeden týden, tady sem dostal příslib a mohl jsem vycestovat. Za námi tady byla sestřenice, která sem mohla jezdit kdykoliv. Když přijeli příbuzní ze západního Německa, přivezli sem peníze, mohly sem jezdit, kdy chtěli. My jsme vycestovat nesměli.

4.3. Ida Poláčková

Paní Ida Poláčková se narodila v roce 1928 obci jménem Krásná. Po konci druhé světové války, byli na západ vystěhováni všichni její příbuzní a tak v Aši zůstala pouze její nejbližší rodina. Její manžel národností Čech, byl v době druhé světové války do Aše poslán na nucené práce z Německa, kde byly v té době podniky ohrožovány spojeneckými nálety. Paní Poláčková je příkladem smíšeného česko-německého manželství, které jim ale bylo povoleno až v roce 1948.

Kde jste se narodila, jak vzpomínáte na svoje dětství?

Narodila jsem se roku 1928 v Krásné¹²⁶ u Aše. Měla jsem jednoho sourozence a jednu sestru. Moji rodiče byli dělníci ve zdejších textilních továrnách. Celý život jsem i já potom pracovala v Tostě¹²⁷ na rukavicích. Do roku 1942 jsem chodila do školy, ale potom sem byla poslána na rok do Opavy na práci. Když jsem se vrátila, tak jsem se vyučila švadlenou. Ale jenom do roku 1945, potom jako Němka jsem se nesměla vyučit. Protože jsme byli Němci a prohráli jsme válku. V roce 1948 jsem se vdala za manžela, který pocházel od Prahy, myslím, že to byly Řeporyje. Tohle je vlastně celý můj život. Byly jsme spolu přes 50let. Měla jsem dvě děti. Jednoho syna a jednu dceru.

¹²⁶ Německy Schönbach. Obec navazující přímo na zástavbu města Aše, která chvíli patřila pod Aš, v dnešní době samostatná obec.

¹²⁷ Národní podnik se na výrobu prádla, rukavic a sportovního ošacení, do kterého bylo soustředěno mnoho textilních podniků z celých západních Čech se sídlem v Aši.

Pamatujete si na první republiku?

Toho moc nevím, to jsem byla ještě dítě. Vím, jak to tady vypadalo, že celý město bylo moc pěkný, než se začalo bourat.

Vzpomenete si na Příjezd Hitlera do Aše?

To si pamatuju. To jsme byly se školou se na něj povinně podívat. Celá Hlavní ulice od shora nahoru byla zaplněná lidmi. Vlastně ani nevím, jestli jsem ho zahlédla.

Jak si pamatujete na rok 1938?

Nějaký střílení nebo nějaký větší šarvátky, to tady moc nebylo. Vím, že tady bylo hodně Čechů na úřadech, v celnici, na poště a ti potom museli jít z Aše pryč. To vím, protože jsem měla kamarádku a ta bydlela kousek od hranic Neuhausen a ona tenkrát říkala, že je přímo v noci vystěhovali se vším všudy pryč. To byla moje česká kamarádka ze školy. A taky si pamatuju, že tady byl často Henlein. Ten bydlel tady kousek od nás v Janáčkově ulici, tam měl svoji kancelář. V Aši tady vedl tělovýchovný spolek. Ten tady býval v Aši často. Dokonce se tady slavily jednou jeho narozeniny, to bylo někdy v roce 1938. To se sem sjeli lidé z celého okresu několika vlaky a průvodem šli po Hlavní ulici až k jeho vile. Když začalo přicházet do tuhého, to bylo v tom roce 1938, to tady každou chvíli běhaly skupinky mladých lidí a různě se projevovaly.

Jak si vybavíte na konec války?

To byla věc, když sem Američani přijeli. To jsme koukaly v Krásné z okýnka na střeše a oni na nás dokonce stříleli. To jsme rychle musely zavřít. Oni když viděli, že jsou někde lidi tak začali střílet. To tady potom docela dlouhou dobu bydleli.

Měli jste být jako rodina odsunuti?

Právě že ne, moje maminka měla Čechy zaučovat v textilním průmyslu. Nejdříve jsme se manželem nesměli brát, Češi s Němci, to nešlo. V roce 1948, když přišel Gottwald jako prezident, tak ten zákon zrušil a mohli jsme se vzít. 53 let jsme byli spolu. Manžel sem přišel z Berlína. Manžel byl nasazený do Německa na práce do firmy Siemens. Když bombardovali Berlín, tak je sem z těch německých firem přestěhovali do ašských fabrik.

Musela jsem chodit do práce z Krásné až do Aše. Protože jsme to měli do práce daleko, tak jsme se nakonec nastěhovali přímo do Aše. Od té doby tady bydlíme.

Uměla jste česky?

Česky sem neuměla ani slovo. To jsem se potom naučila až s manželem, který taky německy moc neuměl. U nás v rodině se mluvilo vždycky tak na půl. Když bylo něco k vyřizování na úřadě, tak to vyřídil manžel a bylo. Já jsem většinou nic zařizovat nemusela.

Jak dopadli vaši příbuzní po válce?

Všichni moji příbuzní byly odsunutí, my jsme tady zůstali sami. V té době mě to ani nějak nevadilo, byla jsem mladá. Když potom byl režim povolnější a přijeli naši příbuzní na návštěvu, a viděli jsme, jak se mají v Německu dobře, tak jsem si občas říkala, že to byla chyba.

Jaké tady bylo soužití mezi Němci a Čechy?

Někteří na Nás divně koukali, ale v továrnách všichni pracovali dohromady, nikdy jsem nějaký svár nezažila.

Jak vzpomínáte na život v komunistickém režimu?

Nemůžu říct, že jsme se měli špatně. Práce byla pořád a to co jsme chtěli, to jsme si mohli dovolit. Občas jsme stáli frontu na potraviny, ale jinak to bylo dobré.

Mohli jste se potom vyjet za svými příbuznými?

V roce 1968 jsme byli u našich příbuzných v Německu. Dva dny na to co jsme přijeli, tak sem dorazili Rusové. Za celou dobu jsme tam byli za nimi dvakrát a to bylo jediné na devizový příslib. To museli schválit na městském úřadě, potom ROH a komunistická strana a teprve potom jsme čekali, jestli povolení dostaneme. Naši příbuzní sem mohli jezdit, když zaplatili poplatek a měli v pořádku doklady. Němci sem mohli jezdit častěji než my na Západ.

4.4. Walter Fischer

Pan Walter Fischer se narodil v roce 1930 v dnešním Verněřově. Jeho rodina se po první světové válce přestěhovala za prací do dnešního Chorvatska, po nějaké době opět vrátili už do nově vzniklého Československa. Jako velká část obyvatelstva ašského výběžku i rodina pana Fischera pracovala v textilních továrnách, tak i oni zde nakonec zůstali. V roce 1968 byla již rodina rozhodnutá opustit Československo a odstěhovat se do Berlína. Bohužel o pár dní promeškaly úřední povinnosti a hranice se opět uzavřely.

Vzpomínáš si na svoje dětství?

Narodil jsem se v roce 1930 ve Verněřově¹²⁸, přímo v tomhle domě. Přes 170 let tu moje rodina žije. Můj pradědeček už tu žil. Měli jsme jenom tak 2 kravky nic velkého, jinak chodili od nás všichni do práce. Když skončila první světová válka, tak můj dědeček odešel do Jugoslávie, dnešním Chorvatsku, kde dostal práci ve sklárně jako mistr. Celých 14 let tam žili. Maminka tam vychodila školu, ale postupně chorvatsky mluvit zapomněla. Potom se sem zase vrátili.

Pamatuješ si na rok 1938?

Já sem osobně Hitlera viděl. To sem stál v horní části Hlavní ulice, když projížděl Aší. To bylo první město zabraných Sudet.¹²⁹ Za první republiky tady bylo všechno. Samý pekaři 35 a řezníci 27. Těch fabrik a těch obchodů. Teď tady jsou skoro jenom supermarkety a to je všechno.

Když Hitler zabral Ašsko, hodně lidí tady nemělo práci. Dělník vydělal 250 Kč za první republiky. Za 14 dní tady měli všichni práci. Tady nebyl snad ani jeden nezaměstnaný, to bylo skoro jak za komunistů. Práci museli mít všichni. V té době jsem chodil do školy a museli jsme chodit do Hitlerjugend. Mohli jsme si udělat řidičák na letadlo, motorku. V 15 letech sem měl už řidičák na malou motorku. Tady byl celkem bohatý sportovní život. Hrál se tady fotbal a dokonce jsme jednou hráli proti saskému Plavnu a vyhráli jsme. Tatínka jsem 12 let neviděl. Ten byl 12 let v Rusku.

¹²⁸ Německy Wernersreuth. Obec vzdálená zhruba tři kilometry severovýchodně od Aše.

¹²⁹ Ašský výběžek byl zabrán jednotkami freikorpsu o několik dní dříve než ostatní pohraniční regiony, které připadly Hitlerovi až po podepsání mnichovské dohody.

Měli jste povinnou ve škole češtinu?

Češtinu jsme povinnou neměli, tady byli samí Němci, jenom na úřadech byli lidi, kteří mluvili česky. Když jsme něco potřebovali přeložit do češtiny, kousek pod námi tu bydlíval český strážník, za kterým jsme chodili, aby nám to přeložil. Já sem česky neuměl ani slovo. Sice jsem chodil 2 dny do český školy, ale potom přišel Hitler a žádná česká škola už nebyla. Rodiče mě dali do český školy, kdybych chtěl třeba potom jít studovat, ať umím dobře česky. Mluvit sem se potom naučil až v práci, kde byli už i Češi

Jak brala tvoje rodina přičlenění k Německu?

To se bralo, jak to přišlo. Já jsem tenkrát pracoval v jedné dílně na Hlavní ulici. No a potom přišli národní správci, to byly taky mladí kluci. To jsme museli nosit žlutý pásky od 1945, ale já jsem se na to kašlal a nenosil sem je. To jsme dostali příkaz, že se máme ráno hlásit v Askonasu ve sběrném táboře.¹³⁰ Každý mohl mít u sebe jenom 30kg. Ale my jsme dostaly papír, že tady můžeme zůstat.

Někteří lidi měli ještě v troubě jídlo a prostě museli jít. To byl špatný čas. Na komunisty nemůžu nadávat. Práce bylo všude dost.

Jak to tady vypadalo na konci války?

To už jsem byl velký kluk (smích). Američani přijeli s takovými malými tanky pěšáci za nimi. Tady bylo takových 20 SSáků, takový mladý kluci, okolo 23 let. SSáci po Američanech stříleli a ti museli utéct. Tady u Verněrova byly jedny z posledních bojů Němců s Američanama.

Za války do Aše přicházeli pořád nový lidé z německých měst, jak bombardovaly Dortmund, Berlín apod. tak ti sem všichni utíkali, protože tu byl klid a byli jsme Říše.

Naše rodina měla být odsunutá, protože jsme samozřejmě byli Němci. Ale ti co se sem stěhovali z východu, tak ti neměli o textilu ani šajn. Moje maminka pracovala v textilním průmyslu, tak jsme tu nakonec mohli zůstat. Já jsem měl papíry už v podstatě na přestěhování hotový, zpočátku jsem chtěl pryč, ale nakonec mi to

¹³⁰ Ašský sběrný tábor pro občany německé národnosti v Okružní ulici, kde bylo přechodné stanoviště před posláním do Německa.

zamítli s odůvodněním, že bych kazil plán republiky a tak sem tu musel zůstat. Ten papír mám ještě dodneška.

Jak vzpomínáš na odsun?

Všechny baráky byly prázdný. Nikdo se sem zprvu nestěhoval a lidi si sem akorát jezdili pro nábytek a vozili to zpátky do vnitrozemí nebo na Slovensko. Nakonec se rozebraly i baráky, které nikdo nezabydlil znovu. A takhle se to tady všechno zničilo. Tady byly samý baráky, jeden vedle druhého. Na co by se lidi stěhovali sem na vesnici, když v Aši byly prázdný celý vily. To jsme si mohli vybrat, jaký barák chceme.

V roce 1953 jsme ho odkoupili od státu. Moje budoucí manželka byla Němka a pocházela z Dolních Pasek. Její rodné jméno byla Margareta Gretel Heinrichová. Pracovala naproti malému nádraží v ústředním potravinovém skladu. Její tatínek pracoval jako specialista v Ohaře a taky tady mohli zůstat. To byl šéf na seřizování strojů. Její otec se nakonec potom odstěhoval v roce 1968, když byla možnost se legálně vystěhovat. My jsme chtěli taky odejít, ale dny tam hrály roli. O týden jsme to nestihli. Měli jsme bydlet v Berlíně, kde jsme měli sehnanou už práci. Tady jsme měli všechnen majetek prodaný. Ale o pár dnů nám to zase nevyšlo.

Byla tady nějaká nevraživost mezi Čechy a Němci při výměně obyvatelstva?

Nepamatuju si, že by mi někdo něco říkal, že jsem Němec, problémy jsem s lidmi v Aši neměl. Tady byli všichni rádi, že jsou rádi. Byli tady samí Němci, tak se tady konec války ve vztazích neprojevil jako v jiných smíšených městech. Jednou na mě nějaký mladý český extremistu něco vykřikoval, ale to už si nepamatuju.

Jak přišli komunisti, tak byla práce, já si na ně nemůžu stěžovat. V tomhle ohledu jsem měli všechno, co jsme chtěli mít. To že jsme nemohli cestovat za hranice nám nějak nevadilo. Hodně lidí nadávalo, ale peníze se tu dali vydělat slušné. Za komunistů jsme si dohromady koupili 4 auta, což není málo.

Celý život jsem pracoval na československých drahách na Hlavním nádraží. 23 let jsem tam pracoval. Byl jsem tam jako technik pro motorová vozidla. A potom jsem šel rovnou do důchodu.

4.5. Vlasta Hebrová

Paní Vlasta Hebrová (rozená Rybnerová) se narodila v roce 1924 v západočeské Plzni. Její maminka byla Češka a tatínka, kterého ale příliš neznala, byl židovského původu. Paní Hebrová byla jako jedna z posledních Čechů, kteří byli posláni během války na nucené práce do Německa, kde se také následně seznámila se svým budoucím manželem. Do Aše přišla se svým bratrem krátce po konci druhé světové války, kdy zde měl jako národní správce převzít nějaký textilní podnik po německých majitelích. Paní Hebrová je příkladem nových českých osídlenců, kteří byli posíláni do českého pohraničí, aby dosídlili uvolněná pracovní místa po vysídlení občanů německé národnosti

Odkud pocházíte?

Narodila jsem se v Plzni v roce 1924. Otec byl vzdělaný člověk a měl úřednický postavení. Pracoval u jedné firmy, ale na jméno si nevzpomenu. On ale nebyl moc s námi, většinou byl v Praze. To potom nakonec bylo i naše štěstí, protože byl židovského původu, a kdyby to vyšlo napovrch tak bychom skončili v koncentráku, protože tak se to dělalo. Můj tatínek nakonec válku přežil. Nepřišlo se na to, že měl židovské předky. Jeden známý od nás měl maminku Židovku a ta skončila v koncentráku, už se nevrátila, on taky nakonec musel jít, ale nakonec se vrátil. Takže bychom taky tak třeba skončili. Tím že byl náš otec v Praze tak se to nějak ututlalo. Válkou jsme teda skoro celou prožili v Plzni. Ženský tenkrát moc nepracovaly, tak jsme byly závislí na otcově platu. Můj bratr byl o deset let starší, tak taky potom začal dělat, tak byly nějaké peníze i od něj. Ten pracoval taky u Židů, kteří nakonec skončili v koncentračním táboře a už se nevrátili.

Ke konci války, jsem byla já i můj bratr nuceně nasazená v Německu. Můj bratr od roku 1942 a já od roku 1944. Byla jsem tam asi devět měsíců. Dostala jsem povolání na pracovní úřad, kde jsem se dozvěděla, že pojedu na práce do Německa. Byly jsme asi poslední ročník, který se na práce dostal. Dostala jsem se do Drážďan. To byla továrna, kde se dělali šicí stroje, a za války světlomety. Světla, která hledala po obloze nepřátelská letadla, který shazovala bomby na města. Pracovala jsem na směny asi 12 hodin denně. Protože Drážďany byly hodně bombardovaný, tak takových 300 lidí dostalo přemístění, do továrny v Semilech, kde jsme dělaly stejnou práci. Nakonec tam nebyla už žádná morálka, jak ze strany Němců, tak ze strany

Čechů, takže jsme potom mohly asi dva měsíce před koncem války jet už domů. Většinou tam byly vedoucí starší páni, protože mladý byly většinou ve válce. Co si vzpomínám, tak se k nám chovali vždycky slušně. V Drážďanech jsem se nakonec seznámila i s mým budoucím manželem, který byl po válce na vojně a poté za mnou přišel do Aše. Tady jsme se potom vzali.

Jak jste se dostala do Aše?

Bratr dostal od živnostenské komory v Plzni takový dotaz, jestli by chtěl jít někam do pohraničí, aby tam mohl přebrat nějaký textilní podnik, protože byl vyučený v textilu a on to přijal. Po válce hodně lidí přišlo o práci. Tady v pohraničí v té době bylo hodně volných pracovních míst. Protože můj bratr pracoval ve firmě, co měli židovští majitelé a ti se nevrátili z koncentračních táborů, já jsem taky vlastně pracovala u židovských majitelů, Tak potom dostal přímo od úřadu Aš umístění. Tak sem šla s ním. Převzal tady textilní obchod. Tomu se tehdy říkalo národní správce. Jenže tehdy se myslelo, že tady bude po válce stejný režim jako za první republiky, jenže komunisti převzali moc, takže žádný kapitalistický režim nebyl, myslel si, že mu to nabídnou, že si to odkoupí, jenže to oni nechtěli, ti chtěli, aby tam byl jako zaměstnanec, to potom už v roce 1948 nechtěl. Tak potom šel dělat do Tosty.¹³¹

Když někdo přišel tak mu museli na výboru dát papír, kde měl přidělený, kde bude bydlet. Těch volných míst tady ze začátku moc nebylo. My jsme dostali byt v podkroví na rohu dnešní Havlíčkovy a Dlouhé. Byl to docela malý byt 1+1. Jednoho krásného dne majitelé zmizeli, ještě než byly vysídlení, tak jsme se nakonec mohli přestěhovat do většího. Potom jsme dostali byt přímo v domě v Příbramské ulici, kde měl bratr nad tím textilním podnikem zprávu. To byl pěkný velký byt. Tam jsme byli až do roku 1952, to komunisti dělali další čistku. Národní správci jim leželi v žaludku, tak asi 60 správců se muselo vystěhovat z okresu Aš. V té době to byli třídní nepřátelé. Bratr se teda musel s rodinou vystěhovat pryč z Aše. Někde na Liberecku se potom usadil. Tam se jim naopak nelíbilo, tak se nakonec vrátil do Plzně. Mě už se odsud nechtělo. Tady jsem byla zabydlená a tak jsem tu zůstala.

¹³¹ Národního podnik Tosta (Továrny stávkového zboží). Do podniku byly po válce sloučeny pletářské podniky části západních Čech. Kolektiv autorů: Aš v zrcadle času. 2005, Aš, s. 35.

Pamatujete si, jak to v tehdejší době v Aši vypadalo?

My když jsme přijeli, tak to už tady byli Američani. My jsme přišli v červnu a oni tady byli myslím od dubna, osvobozovali západní Čechy. No, ono v té době tady bylo okolo třiceti tisíc lidí, bylo to poměrně velký město. Z Německa, které bylo bombardované, sem přicházelo hodně lidí. Ale už se vědělo, že budou muset být všichni Němci odsunutí. Ale stejně jich tady zůstalo hodně. Tady zůstalo spousta Němců. Hlavně různí odborníci v textilním průmyslu. Bylo tady hodně textilních továren a nebyla tady žádná náhrada za ně. Oni byli hrozně rádi, protože v Německu byla bída a hlad, bylo celý vybombardovaný. Obchod teda fungoval do roku 1948 a potom se zavřel. Oba dva jsme šli do továrny. Město nebylo vůbec zničený a bylo tady poměrně hodně nových domů, takže se lidi spíš stěhovali do okolních čtvrtí a starý domy v centru byly prázdný.

V průběhu odsunu se sem začali stěhovat noví lidé, jak to probíhalo?

Prošla sem spousta lidí. Hodně lidí přišlo z Rumunska, těch tady bylo hodně, přišli sem taky hodně Slováků, hodně lidí si tu nakapsovalo a odešli. Němci tady byli poměrně bohatí. My když jsme sem přišli snad v každý domácnosti, měli velký zásoby textilu, různých cejch. Majetek tady všechn zůstal. Němci si mohli vzít myslím sebou jenom 30 kg na jednoho člověka.

Jaký byl společenský život v Aši?

Dost brzy se lidi tady sžili. Kino tady fungovalo, dokonce tu bylo kino, které někdy fungovalo jako divadlo. Lidi se víc scházeli. Skoro každý týden byl nějaký ples. Většinou byly na Střelnici. Lidi, zase taky nemohli moc utrácet. Plat byl docela malý. Byly taky stravenky na potraviny. Žilo se celkem hodně skromně.

Jak to tady vypadalo s přechodem hranic?

Hodně Čechů odešlo. Můj bratr měl taky v plánu Československo opustit, ale nakonec to nevyšlo. Nevím už proč, ale ještě než se o to pokusil, nějak se na to přišlo, tak se o to ani nepokusil. To chtěl, ať jdu s ním. Vojáci tady nesměli zprvu u hranic vůbec být. Tak se tady tolik hranice nehlídaly.

Byly tady dobré vztahy mezi Němci a Čechy?

Myslím si, že tady to bylo dobré. Tady byl docela klid a žádné problémy nebyly. Málokdo tady z Němců uměl česky. V Aši snad bylo před válkou strašně málo Čechů, jenom snad státní zaměstnanci, na poštách, celnících a tak. Ani nevím, jestli tu byla česká škola. Tady bylo minimum Čechů a málokdo uměl česky. Myslím si, že Němci byli tenkrát rádi, že tu mohli zůstat. V Německu byla tenkrát bída a hlad a tady se jim poměrně slušně žilo. Všichni se k nim tady chovali slušně.

4.6. Milada Strnadová

Paní Milada Strnadová (rozená Kubová) se narodila v roce 1933 v Roudnici nad Labem do poměrně chudé rodiny. Když ukončila základní vzdělání, byla poslána s dalšími děvčaty do pohraniční Aše, aby se vyučila jako šička v textilním průmyslu. Už v poměrně mladém věku 15 let, kdy se dostala z domova od rodičů, musela téměř celé své studium prožít v Aši, jenom ve výjimečných situacích, jaké byly například vánoce, nebo velikonoce jezdila domů. Po vyučení se zpět do Roudnice už nevrátila, protože jak říká, tam by nenašla žádné uplatnění. Krátce nato si zde našla muže a nadobro se zde usadila.

Odkud pocházíš?

Narodila jsem se v Roudnici nad Labem v severních Čechách. V Roudnici jsem byla do 14,5 let. Můj tatínek pochází ze Suchdola od Příbrami a byl vyučen švec. Ve čtrnácti letech šel z Příbrami pěšky do Vídně se vyučit ševcem, a když se vyučil tak tam několik let zůstal. Potom byl naverbovaný na vojnu jako voják na Pijavě v Itálii, protože to začala první světová válka a vrátil se domů, až když mu bylo 27 let. Protože by se jako švec v Příbrami neuživil, tak si našel práci v Roudnici nad Labem. Tak se usadil v Roudnici, kde se oženil a měl se svojí první ženou syna Pepíka, ale bohužel asi půl roku po porodu mu žena umřela. Potom se seznámili s mojí maminkou. Moje maminka pocházela z Předonína kousek od Roudnice. Předonín je asi čtyři kilometry od Roudnice pod Řípem. Maminka se ničím nevyučila, když jí bylo 15 let, tak nastoupila k někomu do služby. Dříve nebylo moc příležitostí pro chudé rodiny, aby se děti něčím učily. Maminka se vzala s mým tatínkem, až když jí bylo 27 let.

Jak si se ocitla po druhé světové válce v Aši?

Když jsem skončila devátou třídu, tak sem se do učení přihlásila na švadlenu, ale na švadlenu brali jenom dvě a přihlášených nás tam bylo ale hodně. Ostatní co nevzali na švadlenu, tak nás poslali do textilních továren do pohraničí, aniž by se nás ptali. My jsme z Roudnice do Aše šli tři. Dvě děvčata šla do Ohary a já sem byla poslaná do Tosty. Předtím továrny měli národní správci a potom to všechno přešlo do větších celků.

Vybavuješ si příjezd do Aše?

V září roku 1947 sem přišla do Aše. V lednu mi bylo potom 15let. Přijely jsme vlakem, přivezla nás starší sestra jedné té z holek. Z Roudnice sem přijela tři děvčata. Dvě holky šly do internátu na Selbské ulici, tam byl internát Ohary a já jsem šla do tostáckýho internátu v Čapkově ulici. Týden jsme se učily pracovat ve fabrice a týden jsme měly školu. To byl dvouletý učňovský obor. V těch fabrikách byl samý Němec, ti nás všichni zaučovali. Komunikace problém nebyla. Ta co mě zaučovala, uměla docela dobře česky. Za dva roky jsem se vyučila pletařkou. Hodně holek se po škole vracela zase domů do vnitrozemí, ale já jsem nakonec zůstala v Aši, protože v Roudnici byla akorát jedna knoflíkárna a továrna obráběcích strojů, tenkrát se to jmenoval Becher. Do knoflíkárny jsem jít nechtěla a jinde bych se moc neuplatnila, tak sem zůstala jako šička v Aši.

Celý měsíc jsem tu brečela, potom přišel správce a vynadal mi, že mi naseká na holou, jestli uvidí, že ještě brečím. Že mám jídlo, že mám teplo a že je o mně dobře postaráno. Brečet že se má jenom, když umře máma. Od té doby jsem si brečet netroufla. Jely jsme domů, až na Vánoce nebo na Velikonoce. Ještě v létě jsme dostaly tři týdny volno, to byla jako dovolená. Jinak sem se k rodičům nedostala, protože to bylo daleko. Ani peníze jsme moc neměly. Dostaly jsme asi 70 korun, nevím, jestli na 14 dní nebo na měsíc. Z toho jsme si tak akorát koupily mýdlo, vložky nebo zubní pastu.

V té době tu bylo o hodně víc domů. Ale hodně jich bylo prázdných. Bylo to tady jak v bludišti. Nemohla jsem tady dlouho nikam trefit. Všechny baráky, který nebyly udržované, rychle chátraly. Bylo tady ještě poměrně hodně Němců. To byla snad polovina. Ti co tady mohli zůstat, nemuseli nosit žádnou pásku, ale ti co měli být odsunutí, ti nosili červenou, jako že si na ně máme dávat pozor. Pamatuju si, že jsme

chodily na praxi do firmy, která se jmenovala Geipel a Klaus. Tam byli mistři samí Němci. V Geiplově ulici bydlel ještě ve své vile německý podnikatel Geipel.¹³²

Jak jste v Aši trávily volný čas?

My jsme moc vycházet nemohly. Až do odpoledne jsme měli program a asi jenom jednou v týdnu nebo to bylo o víkendu, jsme mohli jít od půl šestý do kina a jinak jsme museli trávit většinu času na internátě.

Jak si tady ty Němce vnímala?

Nějak jsem si v té době tyhle věci neuvědomovala, ti co měli být odsunutí, nosili žlutou pásku na rukávě, ale těch tady v roce 1947 už moc nebylo. Byli tady už většinou jenom Němci, kteří tu mohli zůstat. Hodně Němek si tady bralo po válce český muže. Měla jsem tu jednu známou, která se v Aši narodila jako Němka a po válce si vzala Čecha, který tu byl za války v Aši jako nuceně nasazen. To se stávalo celkem často, že si braly Němky Čechy, ale už ne tak často, že by si Češky braly Němce.

Vzpomínáš si na starou Aš?

To byly takový malý úzký uličky, hodně malých dělnických domků nalepených všelijak na sobě. Hlavně celá Hlavní ulice byla zastavená ještě krásnými činžáky. To se ale všechno poměrně rychle začalo bourat, protože tady hodně domů zůstalo prázdných. Začalo od náměstí a pokračovalo to směrem do centra. Okolo Mikulášského vrchu, byla celá jedna velká čtvrť, kde teď stojí jenom paneláky. Ze starých domů zůstaly na náměstí pouze tři domy. Potom se tu místo toho začaly stavět paneláky.

Jak to tady vypadalo ohledně obyvatelstva?

Bylo tady kromě Čechů a Němců hodně Slováků a Rumunů, ale taky hodně lidí tady dostalo přidělený baráky, který byly plně vybavený, tak si vzali jenom nábytek a jeli s tím vlaky zpátky do vnitrozemí nebo na Slovensko. Němci tady museli všechno nechat, tak tady byly plně vybavený domácnosti. S komunikací jsme neměli větší

¹³² Před válkou jeden z nejvýznamnějších podnikatelů Aše v textilním průmyslu.

problém, Němci celkem češtině rozuměli. U nás v ulici byly ze začátku každý druhý barák německá nebo česko-německá rodina.

Pamatuješ si na ilegální přecházení hranic?

To se tady musely ostře hlídat hranice, protože tady houfně lidi přecházeli hranice do Bavorska. Přímo v Aši v městském parku za Unzem¹³³ tam stačilo přejít park a malý rybníček, který tam byl a už si byl v západním Německu. Tam se pořád střílelo. Do roku 1948 tu nesměli být v Aši vojáci. Mohla tu být jenom pohraniční stráž, ale kasárna s vojáky tu být nesměly. Přechody hranic ještě nebyly tak nebezpečné. Potom se sem nastěhovalo hodně vojáků a z Aše se stalo polovojenské město. Kasárna tu byly na každém kroku. Víím, že do Vernéhořova často chodili Němci z východního Německa i po roce 1948 pro chleba. Hranice s NDR tak hlídaný jako hranice s Bavorskem nebyly. Tenkrát byla v Německu bída a chleba tady pro ně byl hodně levný.

Můj kamarád utíkal s jedním jeho kamarádem s kufrem a německým slovníkem, ale když na ně na hranicích stříleli, kufry odhodili, ale slovník ten z ruky nepustili. Nakonec se jim podařilo dostat do Selbu, kde bydleli v lágru a kam jezdili dělat různé náборы do práce ze všech možných zemí. Protože jim nebylo 18, tak je ještě nechtěli nikam vzít. Nakonec se ale domluvili s jedním Nizozemcem, který jim slíbil, že když budou pracovat tři měsíce v dolech, potom dostanou normální slušnou práci, jakou chtějí. Po pár dnech ho tam našťestí chytl slepák a musel na operaci. Potom už tam nemusel. Protože byl vyučen v textilu, tak si tam našel práci v oboru a po chvíli se stal dokonce mistrem. Nakonec tam přijel nějaký majitel textilní továrny z Nového Zélandu a přemluvil ho, aby se tam s celou rodinou nastěhoval. Od té doby tam žije. Potom se tady udělalo pohraniční pásmo, kam se smělo jezdit jenom na povolení, od té doby se sem nikdo bez povolení nedostal. Maminka když za mnou chtěla přijet, nejdřív musela dostat povolení od obecního úřadu v Roudnici a z Aše se muselo poslat potvrzení, že sem slušný člověk bez nějakých přestupků. Až potom sem mohla za mnou přijet. Na návštěvu sem mohli jezdit jenom rodinný příslušníci. Kamarádi nebo kamarádky, to vůbec nemohlo být.

¹³³ Ústřední zdravotnické středisko

5. Závěr

Období let 1938–1948 vcelku nepřineslo Ašsku mnoho dobrého. Za poměrně krátkou dobu se odehrálo několik velmi zásadních změn, které tuto oblast ovlivnily na mnoho desetiletí dopředu. Ašsko bylo ještě v roce 1938 součástí mnohonárodnostní tzv. první Československé republiky, kterou kromě Čechů, Slováků, Maďarů, Rusínů či Poláků tvořili také Němci, kteří obývali převážně pohraniční oblasti českých zemí a již od prvních dnů samostatného Československa mu německé politické elity nebyly příliš nakloněny. Ašský výběžek byl již od dob vnější kolonizace osídlen zcela německým etnikem, které přišlo na pozvání českého krále a české šlechty osídlit pohraniční hvozdy českého království a zůstalo to tak až do první poloviny dvacátého století. Po 2. světové válce byl ale proveden odsun (nucené vystěhování) německého obyvatelstva. Do té doby bylo Ašsko německého rázu navíc s tradicí evangelického vyznání většiny obyvatelstva. Skladba obyvatelstva se z menší části změnila po roce 1918, kdy se do Aše a okolních obcí přistěhovalo české obyvatelstvo pracující obvykle ve státní správě. Během světové hospodářské krize začala postupně stoupat nespokojenost německých občanů s československým státem kvůli většímu ekonomickému dopadu na oblasti jimi obývané. Na popularitě mezi českými Němci začalo získávat sudetoněmecké hnutí vedené Konrádem Henleinem, které až z počátku nenápadně, projevovalo stále rostoucí sympatie k nacistickému Německu vedené Adolfem Hitlerem. Rok 1938 byl zlomem ve vztazích československého státu a jeho německé menšiny kvůli vyostřujícím se požadavkům Sudetoněmecké strany. Po napjatých jednáních bylo nakonec československé pohraničí spolu s Aškem na nátlak evropských mocností odstoupeno Německu. Obyvatelstvo Ašského výběžku vnímalo zajisté Mnichovskou dohodu většinou jako „vysvobození“ od útlaku cizího národa a naplněním několikaletých toužebných přání být součástí státu vlastního národa. Zpočátku bylo, nebo alespoň se tak zdálo, naplňováno to, co bylo od připojení sudetoněmeckých oblastí k Třetí říši slibováno a očekáváno. Jeden z nejdůležitějších faktorů, který hrál důležitou roli v kladném vnímání nacistického režimu u obyvatelstva, bylo snížení nezaměstnanosti. Kladné stránky připojení nad zápornými však netrvaly dlouho. Válka začala přinášet Ašsku a dalším regionům zatížení v podobě různých omezení ve výrobě, která pro válečný průmysl nebyla důležitá. Dalším negativním faktorem pro sociální podmínky obyvatelstva bylo

postupné zvyšování cen naproti růstu mezd, které již tak nerostly. Během válečných let začal být čím dál tím víc patrný odliv mužů, kteří narukovali do armády a mnohdy tam položili svůj život a již se domů ke svým rodinám nevrátili. V posledních měsících války přecházelo přes Ašsko mnoho lidí, ať už to byli vojáci vracející se nebo prchající z fronty tak německé obyvatelstvo které utíkalo z východu před postupující Rudou armádou nebo ze západu před bombardováním německých měst spojeneckými vojsky. Chaotické události konce války a nastalé situace způsobily určité vystřízlivění a uvědomění si kam tato válka německé obyvatelstvo nakonec přivedla. Největší ztrátou bylo samozřejmě mnoho padlých, rozvrácených a zpretrhaných rodinných svazků následnými odsuny podstatné části obyvatelstva a následně také ztráta prakticky veškerého majetku. Postupným doosídlováním pohraničí se v mnoha případech nikdy nepodařilo dosáhnout předválečného stavu populace a tím také započal pomalý úpadek regionů, které před válkou obvykle patřily k oblastem hospodářsky rozvinutým a dnes patří po ekonomické a sociální sféře spíše k těm problémovějším. Tento případ se týká i města Aše a jeho přilehlého okolí. Ašsko sousedící bezprostředně s vyspělými německým hospodářskými oblastmi jako je především Sasko, přes které začalo přijímat vymoženosti průmyslové výroby jako jeden z prvních krajů v českých zemích a postupem času se vypracovalo na jednu z nejprůmyslovějších oblastí západních Čech. Hospodářská síla Ašska se projevovala i v jeho občanské vybavenosti, v nové výstavbě města Aše i okolních obcí. Ekonomická prosperita začala upadat během světové ekonomické krize ve třicátých letech a po krátkém počátečním oživení i v letech válečných. Jeho hospodářský úpadek završil následný nucený transfer původního německého obyvatelstva a postupného „uzavření se“ okolnímu světu díky hraniční poloze regionu se západním světem. Ašsko ztratilo odsunem více jak polovinu předválečného stavu populace, z velké části se vylidnily menší obce i samotné město. Paradoxem je, že Ašsko bylo válečnými útrapami a bombardováním téměř nedotčeno. Důsledkem úbytku obyvatelstva zůstaly vesnice poloprázdné a ašské historické centrum díky neobydlenosti a postupnému chátrání téměř srovnané se zemí. Místo pro život, které bylo budováno a zušlechťováno po staletí, bylo během krátké doby zničeno a exploatováno. Následky jsou dodnes patrné a myslím, že bude trvat ještě dlouhou dobu, než se tento pohraniční výběžek přiblíží alespoň částečně svému předválečnému stavu, pokud vůbec. Úkolem mé práce bylo alespoň částečně zmapovat hektické období let válečných a poválečných tohoto regionu, popsat

důležité události, které měly pro tento region dalekosáhlé důsledky. Jednou z věcí, kterou jsem chtěl pro tuto studii použít, bylo zapojení autentických vzpomínek obyvatelstva, kteří si tuto vypjatou dobu ještě pamatují. Pohledem obyčejného člověka jsem chtěl tuto práci obohatit a dokreslit. I když jsou jejich vzpomínky často spíše letmé a nevypovídají hlubším a konkrétnějším způsobem o jednotlivých dějinných událostech, jsou bezesporu cenným zdrojem informací o tehdejší době, kterou si dnes jen těžko lze představit.

6. Použité prameny a literatura

Prameny

Státní okresní archiv Cheb (SOA Cheb).

Literatura

ADLER, Horst, KRÁTKÝ, Jiří. *Katalog výstavy Aš 1918 – 1948*. Aš 2003.

ADLER, Horst, KRÁTKÝ Jiří. *Katalog výstavy Aš 1945 – 1989*. Aš 2006.

ARBURG, Adrian von, STAŇEK, Tomáš (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. I*. Středokluky 2010.

BENEŠ, Edvard. *Německo a Československo*. Praha 2005.

BENEŠ, Edvard. *Paměti 1938-45*. Praha 2007.

BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*, Praha 2002.

BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1918-1938*. Praha 2006.

BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1939-1946*. Praha 2008.

ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír, VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005.

ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Mnichovská dohoda 1938*. Šenov u Ostravy 1999.

CHROMEČEK, Břetislav. *Místopisný slovník Československé republiky*. Praha 1929.

Chronik der Stadt Asch 1895 – 1942. Rehau 1993.

GEBEL, Ralf. „*Heim ins Reich!*“ *Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938-1945)*. München 1999.

GLOTZ, Peter. *Vyhnání: České země jako poučný příklad*. Praha – Litomyšl 2006.

HAHNOVÁ, Eva. *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*. Praha 1996.

HAHNOVÁ, Eva, HAHN, Hans Henning. *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*. Praha 2002.

- HNÍKOVÁ, Dagmar. *Aš a okolí*. Plzeň 1964.
- HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*. Praha 2005.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé*. Praha 2008.
- KRÁTKÝ, Jiří, VRBATA, Milan. *Aš v zrcadle času*. Aš 2005.
- Kolektiv. *Češi, Němci, odsun*. Praha 1990
- Kolektiv. *Němci v českých zemích / Die Deutschen in den böhmischen Ländern I/2001*. Ústí nad Labem 2001.
- KUČERA, Jaroslav. *Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva. Problémy jejich přesného vyčíslení*. Praha 1992.
- KUPPER, René. *Karl Hermann Frank (1898-1946)*. Praha 2012.
- KURAL Václav, RADVANOVSKÝ Zdeněk a kol. *“Sudety“ pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002.
- KVAČEK, Robert. *Osudná mise*. Praha 1958.
- LEMBERG, Hans. *Porozumění. Češi-Němci-východní Evropa 1848-1948*. Praha 1999.
- MACEK, Jaroslav. *Uprchlíci z pohraničí v roce 1938*. In: *Češi a Němci-historická tab.*, Praha 1995.
- OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Němci v Čechách po roce 1945*. Praha 2006.
- PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha 2008.
- ŘEHKA, Josef. *Podzim trpkých plodů*. Cheb 1987.
- SPURNÝ, Matěj (ed.). *Sudetské osudy*. Nakladatelství Českého lesa 2006.
- STAŇEK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha 1991.
- STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948 -1989*. Praha 1993.
- STAŇEK, Tomáš. *Perzekuce*. Praha 1996.
- TESAŘ, Jan. *Mnichovský komplex*. Praha 2000.
- VÍT, Jaroslav. *Ašsko, historicko-turistický průvodce č.15*. Nakladatelství Českého lesa 2000.
- VYŠNÝ, Paul. *The Runciman Mission to Czechoslovakia, 1938 Prelude to Munich*. Basingstoke 2003.
- WAGNEROVÁ, Alena. *Odsunuté vzpomínky*. Praha 1993.

ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě*. Praha 2001.

7. Přílohy

Příloha č. 1

Výpověď Heleny Hofbauerové ze dne 6. Října 1938. Převzato z Josef Řehka: *Podzim trpkých plodů*, Cheb, 1987, s. 26.

Zvláštní území Ašsko

22. září v ranních hodinách mezi třetí a čtvrtou byly Horní Paseky a okolní vesnice přepadeny sudetoněmeckou legií, která vzbudila všechny v místě se nacházející československé státní zaměstnance a demokratické Němce, včetně rodinných příslušníků s vybídnutím, aby je následovali.

Byli odvezeni do říšskoněmecké pohraniční obce Brambach (dnes Bad Brambach), téhož dne dále do Elster/Bad Elster), kde jsme byli všichni vyslechnuti. K večeru jsme byli dopraveni do Plavna, kde jsme byli ubytováni muži a ženy zvlášť. V Plauen nás drželi devět dní. Žen bylo asi šestnáct. Daleko více bylo mužů, kde se nacházela celá ašská policie, berní správa a úředníci poštovního úřadu. Dále od soudu a vůbec všichni zaměstnanci z Aše. Mimo těchto veřejných zaměstnanců tam byly i osoby soukromé. Z těchto určitě vím, že tam byl držen dozorce Finační stráže Rudolf Apfelthaler, Janovský, Jelínek a všichni z Horních Pasek. Přesný počet mužů udati nemohu, avšak vím, že jich bylo mnoho.

Zadržené ženy byly dopraveny k dalšímu pobytu do Waldsassen a byly teprve 4. října propuštěny na svobodu s příkazem, aby na vlastní nebezpečí překročily československé státní hranice u Chebu.

Muži byli z Plaueny dále dopraveni do Zwickau a dle druhé verze, do Kamenice (dnes Karl Marx Stadt)¹³⁴. O osudu mužů mi není nic známo. Pouze nás utěšovali, že se mužům daří dobře, že se jim nic nestane a budou postupně vyměňováni, osoba za osobu zadrženou v Československu.

¹³⁴ město Chemnitz, česky Saská Kamenice ve svobodném státě Sasko pozn. autora.

Příloha č. 2

Převzato z Josef Řehka: Podzim trpkých plodů, Cheb, 1987, s. 24.

Vyklízíme Ašsko

Ve večerních hodinách 21. září se některé naše úřady stáhly z Aše. To byl signál pro henleinfacisty.

Kolem půlnoci jako první vyvěsili říšskoněmeckou vlajku na domě mládeže na ašském náměstí. Pak to začalo:

Auto s velikou vlajkou s hákovým křížem, projíždělo ulicemi. Skupiny mladíků vyvolávaly heslo „Vyvěste vlajky“, ze všech věží se rozezněly zvony. Náměstí se začernalo lidmi. Němečtí úředníci, kterých naše republika zaměstnávala hodně, nešli spát. Spolu s Freiwillige Schutzdienst, který byl nedávno zakázán, ale zase se vynořil, obsazovali úřady. FS také obsadily všechny celnice v ašském výběžku a ukradli tam zbraně. Ordneři také zatýkali české úředníky, policisty, četníky a jiné státní zaměstnance, pokud v Aši ještě zůstali. Vše jim šlo příliš hladce a tak se ukázalo, že akce byla velmi pečlivě naplánována.

Zatčení, mezi nimiž bylo též mnoho německých komunistů a jiných antifašistů, byli nahnáni do budovy bývalé státní policie. Zde byli vyslýcháni, uráženi a bití. Potom je rozdělili do skupin a nakládali na ukořistěná auta a dopravovali do „bezpečí“. Většinou do koncentráků, ale i do jiných věznic na území říše.

Zatím v ašských ulicích opět hlídkovali ordneři FS. Vedení henleinovské strany, které převzalo výkonnou moc, přijímalo nejružnější protičeskoslovenská usnesení a učitelé s dětmi ve školách pořádali slavnostní hodiny. Závory na hranicích zůstali otevřené a docházelo k sbratřování s obyvateli okolních obcí v Německu. Do města přijela kolona Hitlerovy mládeže na kolech a projížděla ulicemi. Z říše přijelo také mnoho jiných návštěvníků, takže ulice byly přeplněny auty s říšskoněmeckými poznávacími značkami. Hospody byly plné a obchody, které už řadu dní prožívaly nákupní horečku a měly tedy nedostatek zboží, raději zavřely. V závodech se

nepracovalo, ve školách nevyučovalo, na dva dny byl vyhlášen svátek. Po městě se procházeli mnozí návštěvníci v nacistických uniformách, nechyběli mezi nimi ani uniformy SS.

Druhý den sice zůstaly závory na hranicích uzavřené, ale přece přijela skupina filmařů, aby pro německý filmový týdeník a pro oči obyvatel „zvětšené říše“, natočili co se děje v Aši.

Příloha č. 3

Článek, který vyšel 22. 4. 1945. Gene Curriuan: *The New York Times*, 1945. Převzato z *Aš 1918 – 1948* /Katalog výstavy, s. 78.

Sudetoněmecké město opuštěné Čechy.

Oddíly, které obsadily toto průmyslové město s 32 000 obyvateli, první velké české město, které bylo dobyto americkou třetí armádou, myslely, že budou opět osvobození přátelsky smýšlející lidé a připravovaly se ve velkém radostném očekávání na smích a přijetí s vřelým srdcem, jaké jim bylo připraveno ve Francii. Byly však smutně zklamány. Nepomyslely na okolnost, že jsou zde Sudety, kde Adolf Hitler dosadil své věrné přívržence ještě krátce předtím, než zabral celé Československo. To byl ve městě stěží nějaký Čech a ti, které bylo možno spatřit, dostali tak účinnou injekci německého séra, že jejich původní krev byla oslabena.

Velitelem jedné naší útočné jednotky byl podplukovník Stephan Benkovsky z Columbie, Jižní Karolina, jehož rodiče pocházeli z Bratislavy na Slovensku. Znal jazyk a chtěl ještě více, než většina ostatních, vstoupit do města a pozdravit jeho obyvatele jejich vlastní řečí. Byl ještě zklamanější než druzí vojáci, kteří očekávali, že se poprvé od dob v Lucembursku budou bratřit s ne-Němci.

Osvobození pracovníci přebírají moc.

Šel celým městem a nepotkal žádného Čecha, se kterým by mohl mluvit. Ti byli zřejmě všichni vyhnáni, nebo odešli, když začaly boje. Kromě Němců byli ve městě prakticky jen Rusové a Poláci, kteří byli po léta otroky. Ti byli takřka nejšťastnější lidé v této části světa a převzali město, jako by jim patřilo. Nikdo je neuměl kárat a nikdo neměl čas na nápravu. Jak řekl plukovník Benkovsky: Je to sladká odplata nejlepším způsobem.“

Seděl v místnosti, která byla kdysi jídelnou jednoho hezkého německého domu. Stál na návrší a bylo možno dívat se z něj na město. Mluvil o lidech, městě, a rozhořčených bojích o dobytí místa. Širokým oknem bylo možno vidět téměř celé

protažené město s jeho velkými průmyslovými podniky a malebnými, před pozadím rozeklaných vrchů položenými obytnými oblastmi. Zde bylo prakticky neporušené město, nehledě na několik nepatrných poškození v okolí, kde byly pouliční boje nejtvrdší.

Plukovník Benkovsky se díval z okna a ukazoval na šest nemocnic, které byly naplněny zraněnými Němci. Mohl vyprávět o každé továrně ve městě. Mnohé z nich vyráběly textilie, ošacení a rukavice. Největší byly provozovány nějakým panem Singerem, který zaměstnával 400 pracovníků a vyráběl tkalcovské stavy. To bylo Československo. To je místo, kvůli němuž Hitler tak mnoho křičel, dříve než bylo pohlceno Německem.

Příloha č. 4

Vydání ašských novin ze dne 22. Září 1938. Ascher Zeitung. SOA Cheb. (S 127, 1938 II.)

Příloha č. 5

Mapa ukazující nové hranice Německa s Československem po odtržení Sudet. Ascher Zeitung 25. Listopadu 1938. SOA Cheb. (S 127, 1938 II.)

